

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему

«МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІКИ КРАЇН У
ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ»

*до запису
до підпису*

Студентка 2 курсу магістратури заочної форми
навчання спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування» освітньо-
професійної програми «Публічне управління та
адміністрування»

Подпльота Світлана Володимирівна
Науковий керівник
к.н.держ.упр., доцент кафедри
Титаренко Олександр Михайлович

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень із праць інших авторів без
відповідних посилань

Студентка

(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
регіональної політики від «07» грудня 2023 р., протокол № 18.

Завідувач кафедри регіональної політики, доктор наук з державного
управління, професор

Колтун Вікторія Семенівна

(підпис)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІКИ КРАЇН У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	11
1.1. Поняття та наукова розробка відтворення економіки країн....	11
1.2. Загальні принципи та стратегій відтворення економіки країн у повоєнний період.....	18
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІКИ КРАЇН У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	30
2.1. Відтворення економіки країн Західної Європи після Другої світової війни (Німеччина, Франція, Італія, Великобританія)....	30
2.2. Відтворення економіки країн Азії після періоду деколонізації та конфліктів (Японія, Південна Корея, Тайвань).....	48
РОЗДІЛ 3. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО НАПРЯМІВ ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	59
3.1. Оцінка стану економіки України та можливостей її відтворення.....	59
3.2. Пропозиції використання досвіду зарубіжних країн з відтворення та розвитку економіки України.....	64
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83

АНОТАЦІЯ

Подпльота С.В. Міжнародний досвід відтворення економіки країн у повоєнний період: досвід для України. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

У роботі досліджено міжнародний досвід відтворення економіки країн у повоєнний період та представлено аналіз цього досвіду з метою визначення можливих шляхів розвитку економіки України у подібних умовах.

У вступі обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання і методи дослідження; зазначено джерельну базу; окреслено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «Теоретичні засади відтворення економіки країн у повоєнний період» розкрито поняття та наукову розробку відтворення економіки країн; визначено загальні принципи та стратегій відтворення економіки країн у повоєнний період.

У другому розділі «Міжнародний досвід відтворення економіки країн у повоєнний період» проаналізовано особливості відтворення економіки країн Західної Європи після Другої світової війни та країн Азії після періоду деколонізації та конфліктів.

У третьому розділі «Пропозиції щодо напрямів відтворення економіки України у повоєнний період» здійснено оцінку стану економіки України та

можливостей її відтворення; висвітлено пропозиції використання досвіду зарубіжних країн з відтворення та розвитку економіки України.

У висновках підсумовуються основні результати проведеного дослідження, визначаються перспективні напрями подальших розвідок.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно зосереджується на аналізі міжнародного досвіду відтворення економіки країн у повоєнний період, а також виявляє фактори, які впливають на успішність цього процесу. Дослідження пропонує системний підхід до аналізу досвіду інших країн, який може бути застосований в Україні.

Практичне значення роботи полягає у тому, що сформульовані та обґрунтовані в роботі висновки і пропозиції можуть бути використані за різними напрямами діяльності, зокрема: використані урядом та бізнес-спільнотою для розробки стратегії відтворення економіки України; у науково-дослідній діяльності під час дослідження міжнародного досвіду щодо вирішення завдань ефективного відновлення та структурної трансформації економіки після війни; у навчальному процесі під час викладання навчальних дисциплін; підготовки окремих розділів підручників, навчальних посібників щодо особливостей відтворення економіки після війни.

Ключові слова: досвід повоєнного відновлення; економічне зростання; ключові галузі розвитку; зайнятість; План Маршалла; продуктивність праці; соціальна політика.

ANNOTATION

S.V. Podplota International Experience of Economic Recovery in Post-War Period: Lessons for Ukraine. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28 "Public Management and Administration", specialty: 281 "Public Management and Administration". –

Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2023.

The work explores the international experience of economic recovery in countries during the post-war period and presents an analysis of this experience with the aim of identifying possible paths for Ukraine's economic development under similar conditions.

In the introduction, the relevance and purpose of the research are substantiated; the object, subject, goal, tasks, and research methods are defined; the source base is indicated; the scientific novelty and practical significance of the obtained results are outlined.

In the first section, “Theoretical Foundations of Economic Recovery in Countries during the Post-War Period”, the concept and scientific development of economic recovery in countries are revealed; the general principles and strategies of economic recovery in countries during the post-war period are defined.

In the second section, “International Experience of Economic Recovery in Countries during the Post-War Period” the peculiarities of economic recovery in Western European countries after World War II and in Asian countries after the period of decolonization and conflicts are analyzed.

In the third section, “Proposals for Directions of Economic Recovery in Ukraine during the Post-War Period” an assessment of the state of Ukraine's economy and its recovery possibilities is conducted; proposals for utilizing the experience of foreign countries in the recovery and development of Ukraine's economy are highlighted.

The conclusions summarize the main results of the conducted research and identify prospective directions for further exploration.

The scientific novelty of the research lies in its focus on analyzing the international experience of economic recovery in countries during the post-war period and identifying the factors influencing the success of this process. The study proposes a systematic approach to analyzing the experience of other countries, which can be applied in Ukraine.

The practical significance of the work lies in the fact that the conclusions and proposals formulated and substantiated in the study can be used in various areas of activity, including: by the government and business community for developing a strategy for Ukraine's economic recovery; in scientific research when studying international experience in addressing the tasks of effective recovery and structural transformation of the economy after war; in the educational process when teaching relevant disciplines; in the preparation of specific sections of textbooks, educational guides on the specifics of economic recovery after war.

Keywords: post-war recovery experience; economic growth; key development sectors; employment; Marshall Plan; labor productivity; social policy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

1. Podplota S. Contemporary State of Ukraine's Economy and Prospects for Post-War Recovery. *Ukraine is a European Union: the format of the development of relations in the context of the Russian-Ukrainian war, security guarantees and reintegration of the temporarily occupied territories, International scientific and practical conference.* 2023. С.59-61 URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/66764>

2. Podplota S. Economic Trends in Post-War Ukraine: Challenges and Opportunities. *European Political and Law Discourse.* 2023. 10 (5), P.22-28. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2023/2023-10-5/05.pdf>

3. Подпльота С.В. Реформа місцевого самоврядування як важливий інструмент досягнення членства у Європейському Союзі. *Місьцеве самоврядування в умовах відновлення України: виклики та перспективи : матеріали Міжнародного круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні.* Київ, 2022. 166 с., С. 116-117. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2007/files/a2ddab75-0169-4786-96ef-60255566690a.pdf>

ВСТУП

Сучасний світ зіштовхнувся з надзвичайно серйозним і безпрецедентним викликом у новітній історії Європи – невмотивованим військовим вторгненням Російської федерації на територію незалежної України. Ця ситуація поставила під загрозу мир і стабільність на європейському континенті та викликала кризу в безпековому просторі ЄС. Наслідки цього виклику виявилися у вигляді міграційної, продовольчої, енергетичної та економічної криз, які вплинули на всі регіони світу. Особливо важко ці наслідки відчуває Україна.

Тривале протистояння російській агресії призвело до переходу української економіки до режиму функціонування в умовах війни з численними обмеженнями, які вже відчутні і в подальшому можуть негативно вплинути на розвиток країни. Повоєнне відтворення економіки України необхідно буде втілювати за підтримки міжнародних фінансових організацій та фондів. Глобальна спільнота виявила готовність до спільної допомоги Україні у відновленні інфраструктури, інституційної модернізації та економічної трансформації. Стратегічний план по відновленню економіки України має бути складений та реалізований на основі успішного досвіду зарубіжних країн.

Наразі існує багато успішних прикладів повоєнного розвитку національних економік, однак у більшості аналізів найчастіше згадується «План Маршалла» як програма відновлення Західної Європи після війни. Незважаючи на успішність «Плану Маршалла», складні та непередбачувані умови після воєнних подій на Україні вимагають комплексного підходу до розробки стратегії економічного відтворення. Більше того, відтворення не обмежується лише відбудовою інфраструктури, а передбачає глибоку трансформацію країни в сучасне, модернізоване і комфортне для життя смарт-середовище. У той же час, у контексті історичних порівнянь, можна відзначити успішні приклади розбудови національних економік в азіатських країнах, які пережили руйнівний період та досягли значного економічного росту. Приклади азіатських країн – Японії, Кореї, Тайваню – демонструють ілюстративну ефективність

перетворень та їхню адаптацію до сучасних умов України. Схожість секторів цих країн до українських реалій після війни вказує на необхідність ретельного аналізу та впровадження найкращих практик у створення власної економічної моделі після воєнних подій.

У контексті воєнних конфліктів, наукова спільнота виявляє збільшений інтерес до питань післявоєнного відтворення країн. Висвітлення процесу заміщення попереднього технологічного укладу новим та необхідних дій для ефективного економічного розвитку в умовах кризи можна знайти в дослідженнях провідних учених, зокрема у працях В. Геєць [18], О. Грабчук [9], Л. Матросова [23], Д. Серебрянський [39], М. Шарко [54] акцентують увагу на аспектах стратегічного планування та впровадження механізмів для досягнення цілей сталого розвитку. Питанням економічного відтворення України після війни займалися О. Бородіна [5], Є. Голишева [8], В. Ємець [15], С. Іванов [17], Е. Лібанова [22], В. Михальська [24], В. Чорній [53], К. Швець [55] та інші. Незважаючи на значні дослідження у даній галузі, постають нові виклики для економічного розвитку України в умовах воєнних дій на її території, що робить науковий пошук у цьому напрямку особливо актуальним та вчасним.

Мета дослідження – вивчення міжнародного досвіду відтворення економіки країн у повоєнний період та аналіз цього досвіду з метою визначення можливих шляхів розвитку економіки України у подібних умовах.

Відповідно до мети визначено основні **завдання дослідження**:

- розкрити стан розробленості проблеми відтворення економіки країн та уточнити зміст ключових понять дослідження;
- виявити особливості відтворення економіки країн у повоєнний період;
- дослідити міжнародний досвід відтворення економіки країн Західної Європи після Другої світової війни та країн Азії після періоду деколонізації та конфліктів;
- оцінити стан економіки України та можливості її відтворення;

– розробити пропозиції використання досвіду зарубіжних країн з відтворення та розвитку економіки України.

Об’єктом дослідження є економічний розвиток країн у повоєнний період.

Предмет дослідження – міжнародний досвід відтворення економіки країн у повоєнний період.

Методи дослідження. У процесі проведення дослідження використовувалися загальнонаукові методи наукового пізнання, зокрема метод абстрагування, історичний метод, метод порівнянь, наукова індукція і дедукція, метод аналізу і синтезу, метод аналогії і оптимізації, узагальнення та систематизації та інші.

Джерельна база дослідження. Під час дослідження було використано наукові роботи, документи та статистичні дані, які стосуються теми дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно зосереджується на аналізі міжнародного досвіду відтворення економіки країн у повоєнний період, а також виявляє фактори, які впливають на успішність цього процесу. Дослідження пропонує системний підхід до аналізу досвіду інших країн, який може бути застосований в Україні.

Практичне значення роботи полягає у тому, що сформульовані та обґрунтовані в роботі висновки і пропозиції можуть бути використані за різними напрямками діяльності, зокрема: використані урядом та бізнес-спільнотою для розробки стратегії відтворення економіки України; у науково-дослідній діяльності під час дослідження міжнародного досвіду щодо вирішення завдань ефективної відновлення та структурної трансформації економіки після війни; у навчальному процесі під час викладання навчальних дисциплін; підготовки окремих розділів підручників, навчальних посібників щодо особливостей відтворення економіки після війни.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були представлені на круглому столі за міжнародною участю

«Місцеве самоврядування в умовах відновлення України: виклики та перспективи» в Навчально-науковому інституті публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка (9 грудня 2022 року) та на міжнародній науково-практичній конференції: «Україна – Європейський союз: формат розвитку відносин у контексті російсько-української війни, гарантій безпеки та реінтеграції тимчасово окупованих територій» (20 жовтня 2023 року).

Публікації. Результати дослідження відображено в 3 публікаціях автора, що відбивають зміст магістерської роботи, із них 1 стаття англійською мовою у зарубіжному періодичному виданні; 2 – у матеріалах і тезах науково-практичних конференцій України.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (77 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 90 сторінок, основний зміст викладено на 72 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІКИ КРАЇН У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

1.1 Поняття та наукова розробка відтворення економіки країн

У 20 столітті, окрім двох світових воєн, маємо понад 350 випадків локальних воєн і військових конфліктів. Якщо до Першої світової війни були зафіксовані лише 36 локальних воєн і військових конфліктів, то між світовими війнами їх було вже 80, а після Другої світової війни їх кількість перевищила 250. Після 1945 року в військових діях взяли участь понад 12 мільйонів військовослужбовців з майже 100 країн світу, і кількість загиблих перевищила 35 мільйонів осіб (під час Першої світової війни загинуло 10 мільйонів осіб, під час Другої світової – 54 мільйони) [10].

У Женевських конвенціях 1949 року разом з терміном «війна» використовують вирази «міжнародний збройний конфлікт» (ст. 2) і «неміжнародний збройний конфлікт» (ст. 3) [21]. Таким чином, з початку 1950-х років, термін «збройний конфлікт» став використовуватися частіше, ніж «війна». Це обумовлено в першу чергу політичними і ідеологічними поглядами, наміром змінити акценти в цих поняттях, а також заборонаю використання війни як засобу вирішення міжнародних конфліктів.

Зрозуміло, що розмежування між «війною» і «збройним конфліктом» є досить умовним, хоча такий розподіл має певне значення для права, що застосовується під час збройних конфліктів. Вважається, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим і включає в себе поняття «війна». Проте не кожен збройний конфлікт можна вважати війною, оскільки між ними існує велика різниця. Війна – це організована, ініційована, спровокована збройна боротьба між державами, групами держав, націями та народами з метою захисту інтересів, відстоювання території, цінностей і панування. З юридичного

погляду війна включає такі ознаки: офіційне оголошення; припинення дипломатичних стосунків між воюючими сторонами; скасування двосторонніх договорів, зокрема політичних; встановлення спеціального правового режиму, який передбачає певні обмеження прав людини та інше. Таким чином, війна – це збройний конфлікт між двома чи більше державами, який включає офіційне оголошення.

Стаття 2 Женевських конвенцій стверджує, що «Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни» [21]. Таким чином, коли збройний конфлікт виникає між двома або кількома державами, то міжнародне гуманітарне право стає чинним автоматично, незалежно від того, чи була оголошена війна та чи визнають учасники конфлікту її стан. Головною підставою для застосування гуманітарного права є наявність збройного конфлікту.

Для ефективного завершення війни або конфлікту важливо чітко розуміти мету суперечки. Це розуміння сприяє пошуку прийняттого компромісу між сторонами. Ідею мети війни яскраво сформулював Б.Х. Ліддел Гарт у своїй праці «Стратегія непрямих дій» (1954) [72]. Він вважав, що метою війни повинен бути мир, який буде кращим, ніж перед війною. Ця концепція «кращого світу» дозволяє розподілити війни на «справедливі», що сприяють розвитку суспільства, і «несправедливі», які можуть призвести до його руйнування або зупинки.

Держави ведуть війни не заради воєнних дій самої по собі, а з метою досягнення своїх політичних цілей. Тому поняття «перемога» має політичний, а не лише військовий вимір. Використання військової сили є лише засобом досягнення конкретної політичної мети і визначається нею. Воєнні дії слугують лише основою для прийняття політичних рішень і, ймовірно, сприяють примусовому ухваленню таких рішень, а не лише досягненню завоювань. Щодо цілей воєн, які проводяться імперіями, вони націлені на здобуття контролю над

значною кількістю ресурсів та переформатування «світового порядку» згідно з їхніми інтересами.

Карл фон Клаузевіц писав: «Війна є продовженням політики із застосуванням інших засобів» [58]. Це означає, що війна – це лише один з аспектів політики, і самі бойові дії є лише частиною воєнно-політичних дій, які здійснює політичне керівництво однієї країни щодо іншої. Таким чином, можна стверджувати, що війна є проміжним етапом, що відображає неможливість досягнення компромісу між конфліктуючими сторонами та має на меті створити нові умови, у яких знайдення компромісу буде можливим або де відпаде потреба в ньому після знищення однієї зі сторін конфлікту.

З економічної точки зору, розрізнення між війною та збройним конфліктом проявляється в обсягах економічних змін і завданих збитків. Війна призводить до суттєвої перебудови суспільства, оскільки державні інститути виконують специфічні функції, зумовлені саме воєнним станом. Це спонукає до реорганізації загального життя та економіки для забезпечення перемоги над противником. У випадку збройного конфлікту, політична мета зазвичай більш обмежена, порівняно зі війною. Такий конфлікт не призводить до глибокої зміни усього державного механізму в рамках воєнного стану.

Комплекс заходів щодо відтворення економіки після війни або збройного конфлікту має істотні відмінності. Первісно під відновленням після війни розумілося відновлення зруйнованих промислових об'єктів, соціальних інфраструктурних споруд, сільського господарства тощо. Поступово ця концепція стала більш глибокою. Наприкінці 1940–1950-х років, це поняття вже використовувалось для досягнення довоєнних обсягів валової продукції у грошовому вираженні. Пізніше (у 1970–1980-х роках) з'явилося розуміння відновлення як складного явища з економічного, соціального і демографічного аспектів.

Сьогодні, загалом, відтворення економіки можна визначити як комплекс заходів у різних сферах господарської діяльності країни, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності, розвиток виробництва, підвищення рівня

життя громадян і збільшення внутрішнього та зовнішнього попиту, використовуючи інноваційні підходи та технології.

Процес відтворення економіки після війни чи збройного конфлікту вимагає виконання спеціальних програм для «реанімації» економічної діяльності країни, акцентування зусиль на відновленні сфери промисловості та сільського господарства. Після збройного конфлікту так само необхідні заходи для відродження та подальшого розвитку економіки конкретних регіонів, повернення населення та забезпечення гідних умов його існування, вирішення різноманітних соціальних проблем, відновлення інфраструктури та її інтеграція з іншими регіонами країни, а також розробка механізмів забезпечення джерел відновлення.

Поняття «відтворення економіки» тісно пов'язане з терміном «нова економіка». В академічних колах це поняття часто асоціюється з прогресом у сфері інформаційних технологій та розвитком інформаційних мереж. Термін «нова економіка» акцентує на зміні у визначенні економічних систем суспільства. Проте, щодо нових економічних можливостей країни (особливо, в даному випадку мова йде про Україну), розподіл існуючої економіки як базової системи і «нової економіки» (яка може сформуватися за певних умов) не є належним обґрунтуванням, оскільки це порушує класичне визначення економічної системи, включаючи її матеріальну основу і базу для виробництва товарів і послуг, підтримку продуктивних функцій та економічних відносин. Зрозуміло, що поняття «нова економіка», яку має на меті розвивати країна, слід розглядати як інформаційно більш розвинену, інноваційно спрямовану, відкриту сферу діяльності. Вона охоплює не лише матеріальну основу, але й знання, інновації, технологічні відносини, форми організації та інші нематеріальні аспекти. Ці чинники розвиваються, з'єднуючись і перетворюючись в систему існуючих видів, галузей виробництва товарів і послуг, збагачуючи загальний рівень освіти та професійної підготовки працівників [3].

Реалізація набуттів та просування розвитку оновленої економіки вимагає врахування всіх її компонентів у цілісності та дотримання умов, при яких загальні результати економічної діяльності перевищують витрати ресурсів країни. Вітчизняні вчені виділили три підходи до концептуалізації та використання нової економіки: перехід від промислового до сектору послуг в економіці, трансформація виробничих систем для переходу від масового виробництва до гнучкої спеціалізації завдяки технологічному розвитку та розвитку економіки знань [52, с. 3]. Ці підходи мають своє обґрунтування. Проте, як було вказано вище, навіть у сукупності вони не охоплюють всіх аспектів та особливостей інноваційно-інформаційного напрямку зростання економічної структури країни. Вони потребують додаткового вивчення з урахуванням природних ресурсів країни, географічного положення, освітньо-кваліфікаційного потенціалу, наявних традицій та настанов українського народу. Ігнорування цих факторів є необґрунтованим та короткозорим. Тому концепція розвитку «нової економіки» як інноваційно-інформаційного напрямку її росту та розвитку повинна об'єднувати всі нові можливості, джерела, ресурси та фактори економічного зростання в гармонійному злитті. Варіанти поєднання всіх складників зростання економічної системи повинні бути належним чином обґрунтовані та знайдені, і їхній зміст в реальних заходах для спрямування суспільних дій на шляху до швидкого еволюційного росту повинен бути визначений.

Створюючи умови для освоєння та використання новітніх наукових досягнень, знань, ідей, технологій та впровадження інноваційних ініціатив в процеси виробництва та управління, необхідно враховувати глибоке розуміння різниці між такими економічними поняттями, як «економічний розвиток» і «економічне зростання». Це важливо розглядати як ключові фактори для економічного стану та економічної незалежності України.

Економічне зростання країни визначається її здатністю розширювати можливості виробництва товарів і послуг, що відповідають потребам людей та

задовольняють їхні інші потреби. Це означає стабільне збільшення реального обсягу всього, що було раніше використано та доступно, і на що є попит.

Українські вчені М. Шарко та Н. Гусаріна висловлюють погляд, що «стійкий економічний розвиток — це такий розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, але не ставить під загрозу майбутнє» [54, с. 347]. Економічний розвиток, з свого боку, включає не лише збільшення обсягу виробництва та послуг, але й їх різноманітність, поліпшення різновидів продукції, підвищення якості та конкурентоспроможності порівняно з тим, що було вироблено раніше. Економічний розвиток передбачає зміни в структурі виробництва, відношенні між витратами та випуском продукції, збалансованість інвестицій у суміжні сфери, які потребують модернізації, розширення внутрішнього ринку для вітчизняної продукції, створення нових та підтримка допоміжних галузей, забезпечення якості економічної структури, організаційного розвитку та управління. Для створення таких умов необхідно міцно орієнтуватися на дані щодо обсягу та якості капіталу країни, традиційних галузей виробництва товарів і послуг, а також оцінити кількість та якість природних ресурсів та соціально-культурний розвиток. Саме цей шлях економічного зростання та розвитку був обраний Україною.

У зв'язку з цим, важливими пріоритетами економічних політик розвитку є:

- забезпечення довгострокового зростання в балансі на ринках товарів, капіталів, інвестицій та робочої сили;
- гарантування сталого соціального розвитку з урахуванням суспільно прийнятого розподілу доходів та доступу до суспільних благ для основних груп населення;
- підтримка гармонізації природного середовища, створення екологічно безпечного простору для життя та господарської діяльності людини [54, с. 347]. Відтворення економіки спрямоване на створення нової, поліпшеної та більш стійкої економічної системи після серйозних зрушень, таких як війна, природні катастрофи або системні зміни і включає глибокі

структурні зміни, реформи в економіці, інфраструктурі, регулюванні, управлінні та інших сферах.

Багато наукових досліджень присвячено аналізу процесу відтворення економіки після воєн та військових конфліктів, зокрема в контексті європейських країн після Другої світової війни. В одній з наукових праць, автором якої є Е. Райнерт [36], наголошується на тому, що усі сучасні багаті європейські країни вживали схожі підходи для відновлення своїх економік після війни. Вони активно відмовлялися від сировинної орієнтації, зосереджуючись на розвитку переробної промисловості, та активно долучалися до процесу емуляції – прагнення досягти чи перевершити досягнення інших країн.

У роботі Е. Райнерта підкреслюється, що Програма відновлення Європи, більш відома як План Маршалла, вважається найуспішнішим проєктом розвитку в історії людства за кількістю країн, які завдяки його реалізації зуміли вийти з бідності [36].

Важливість і передовість Плану Маршалла для реабілітації Європи акцентує Т. Джадт у своїй дослідницькій праці. Учений відзначає, що ключовим внеском Плану було усунення факторів спаду європейської економіки (дефіциту виробництва, взаємного протекціонізму та падіння міжнародної торгівлі) та повернення її до рівня міжвоєнного періоду [67, с. 93].

Процес економічного зростання у післявоєнній Європі досліджено у статті Б. Айхенгрін «Інституційні передумови економічного зростання: Європа після Другої світової війни [63]. Автор відмічає, що основними компонентами цього «європейського дива» були значні інвестиційні потоки і збільшення обсягів експорту, а також важливі угоди на внутрішньому та міжнародному рівнях, включаючи створення Європейського платіжного союзу та Європейського співтовариства з вугілля та сталі, які розв'язали питання міжнародного співробітництва.

Один із найвдаліших прикладів в історії відновлення після війни – метод відбудови Франції – описав М. Келлі. Дослідник особливо акцентує роль

культурної та інтелектуальної реформ в формуванні французької національної ідентичності в цих процесах, зазначаючи, що міцний суспільний консенсус стосовно відновлення національної ідентичності в 1944–1947 рр. багато сприяв майбутньому процвітанню Франції [68].

Таким чином, відтворення економіки є комплексним і багатограним процесом, що включає в себе ряд дій та механізмів, спрямованих на підтримання та забезпечення функціонування економічної системи країни. Цей процес передбачає забезпечення належного рівня виробництва, обігу, розподілу та споживання матеріальних та нематеріальних благ і послуг. Основною метою відтворення економіки є забезпечення сталого росту та розвитку національної економічної системи.

1.2 Загальні принципи та стратегії відтворення економіки країн у повоєнний період

Економічне відтворення країн після війни мало свої відмінності, оскільки воно враховувало конкретні потреби та особливості окремих територій, з урахуванням наявних ресурсів та можливостей. Внаслідок тривалої війни тривалий час фахівці обговорювали різні концепції відновлення пошкодженої інфраструктури та економіки України. Економісти та урядові посадовці ділилися думками та шукали аналогії з Планом Маршалла для країни. Створення аналогічного плану відновлення могло б надати підтримку, спираючись на досвід країн, які вже стикалися з подібним викликом та досягли економічних здобутків після війни. При формуванні стратегії відновлення України важливо було враховувати економічні, геополітичні, соціальні та культурні особливості країни, а також відповідати вимогам сучасної урбаністики.

Світова історія має багато прикладів процесу відновлення країн після воєнних конфліктів. Після закінчення Другої світової війни було зафіксовано більше ніж тридцять великих конфліктів та понад двісті п'ятдесят військових

суперечок. Більш як шістдесят країн взяли участь в цих подіях, але лише кілька прикладів вдалого відновлення економіки можна відзначити. Кожен із цих прикладів є унікальним та залежить від різноманітних факторів, включаючи природні та ресурсні можливості, політичний, економічний, правовий, соціальний, екологічний та природно-геополітичний контекст. Єдиний спільний чинник успіху – це рівень зовнішньої підтримки та вміння вчасно та розумно використовувати доступні можливості [75].

Значний збиток майна та руйнування існуючих управлінських парадигм відкривають можливість для переосмислення територіального простору. Це вимагає якісного аналізу та вивчення досвіду інших країн з урахуванням нових підходів до проєктування безпечних міст, враховуючи поради урбаністів та архітекторів. Головною метою є створення безпечних, функціональних, інклюзивних та привабливих просторів. Для цього необхідно визначити пріоритети та перспективи, а також розумно сформулювати цілі розвитку кожного регіону з урахуванням наявних ресурсів. Запровадження стратегічного підходу та якісне освоєння інвестицій є ключовими аспектами у створенні нового простору. Актуальність стратегічного підходу підкреслюється зростанням європейської інтеграції та міжрегіонального співробітництва між регіонами України та країнами ЄС як способу здійснення конкурентних переваг економічних суб'єктів та національної економіки загалом [25].

Відтворення економічного потенціалу та формування сприятливого ділового оточення сприяють привабливості для інвестицій і підтримують подальше економічне зростання, особливо в умовах зменшення офіційної міжнародної допомоги. Підхід до відновлення у кожній країні є унікальним і визначається її економічними, геополітичними та культурними характеристиками [69]. Серед спільних інструментів відновлення після конфлікту для країн можна виділити лібералізацію економіки, активне створення робочих місць державою, спрямування економіки на експорт та велике залучення зовнішніх фінансових ресурсів. Важливо враховувати, що навіть наявність всіх необхідних інструментів для економічного зростання має

бути підтримана ефективним їх використанням. Від цього залежить, чи зможе країна досягти успіху, чи буде вона занесена до списку невдалих прикладів, на зразок Афганістану або Іраку.

Війна завжди представляє собою точку перетину, яка кардинально змінює траєкторії життя людей і подальших сценаріїв розвитку країн. Повоєнний період в історії країни – це важкий час, коли суспільство відновлює свою економіку після воєнних руйнацій та знищень. Процес відтворення національних економік після війни завжди залежить від економічних, геополітичних і навіть культурних особливостей, а також від попереднього розвитку країни до війни. Загальні принципи відтворення економіки країн у повоєнний період можуть бути різними в залежності від конкретних умов і можливостей кожної країни, але ось деякі загальні кроки та принципи, які можуть бути застосовані:

- оцінка збитків та визначення потреб у відновленні різних сфер економіки, таких як інфраструктура, промисловість, сільське господарство тощо;
- відновлення інфраструктури: доріг, мостів, електромереж, водопостачання та інших важливих об'єктів;
- підтримка промисловості: реорганізація підприємств, залучення інвестицій для відновлення виробництва та розробка нових технологій;
- відновлення сільського господарства, яке забезпечує продовольство та сировину для інших галузей економіки за рахунок надання підтримки з боку держави;
- відновлення фінансової стабільності у країні: реформа валютної політики, створення фінансових інструментів та стимулювання інвестицій;
- залучення іноземних інвестицій – важливого джерела фінансування для відновлення економіки;
- соціальна підтримка населення через соціальні програми, допомогу безробітним та рекваліфікаційні заходи;

- реформування інституцій та політичних структур через транспарентність, боротьбу з корупцією і зміцнення правової системи задля покращення інвестиційного клімату та забезпечення стабільного розвитку;
- міжнародне співробітництво для отримання підтримки та технічної допомоги від міжнародних організацій та партнерів;
- постійний моніторинг економічного стану країни та проведення оцінки впливу заходів на розвиток економіки, що дозволить адаптувати стратегію відновлення відповідно до мінливих умов.

Таким чином, загальні принципи відтворення економіки у повоєнний період базуються на потребах та особливостях кожної країни, а також на практиках, що довели свою ефективність в інших подібних ситуаціях.

Механізми функціонування відтворення економіки є основою для здійснення ефективного та сталого розвитку економічної системи країни. Основні механізми включають інвестиційний, розподільчий, інноваційний, споживчий механізми. Розглянемо їх більш детально.

Інвестиційний механізм. Інвестиції в різні сфери економіки є важливим стимулом для забезпечення зростання виробництва та модернізації виробничих потужностей. Інвестиційний механізм включає залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій, а також їх раціональний розподіл для досягнення максимальної продуктивності. Постконфліктне управління стало питанням глобального масштабу в системі сучасних міжнародних відносин. Міжнародні організації та світові лідери готові надати підтримку для відновлення управління на постконфліктних територіях. Підтримка будується на багаторічних практиках управління такими територіями, розроблених в різних країнах та вдосконалених за результатами роботи організацій. Однак міжнародна спільнота має обмежені можливості втручання в самі конфліктні ситуації. Втручання інших держав може порушити принцип суверенності, а для розв'язання міждержавних конфліктів немає ефективної системи міжнародної відповідальності. Тому підтримка постконфліктного відновлення є оптимальним варіантом для міжнародної спільноти [55]. Міжнародні інститути

надають фінансову підтримку постконфліктним територіям, спрямовану на відновлення соціальної та політичної інфраструктури [24].

Розподільчий механізм. Ефективний розподіл виробничого результату між різними суб'єктами економічної системи є основою для забезпечення соціальної справедливості та стабільності. Розподільчий механізм включає регулювання доходів, податків, соціальних програм та інших інструментів для забезпечення балансу між різними групами населення. Як стверджує О. Грабчук: «Серед головних напрямків використання фінансових інструментів бюджетно-фіскального напрямку варто виділити: скорочення бюджетних видатків на поточне споживання та соціальне забезпечення та збільшення капітальних витрат, розширення бази оподаткування, зменшення державного боргу тощо; з іншими словами, це комплекс інструментів, застосування яких сприятиме перерозподілу доданої вартості для зростання національного багатства» [9, с. 139]. В першу чергу, податкові полегшення мають стосуватися аспектів, пов'язаних з інвестуванням у розробку та придбання (з підкресленням на внутрішніх виробників) інноваційних технологій, обладнання, матеріалів. У галузі державних закупівель має бути створено державну установу, яка виконуватиме замовлення на закупівлю товарів, обладнання та послуг за рахунок державних коштів або ресурсів державних підприємств. Метою функціонування такої організації буде зменшення можливостей для маніпулювання закупівельними цінами та асортиментом, зниження фінансового тиску на міжбанківський валютний ринок, а також передбачене формування заявок для внутрішніх виробників товарів.

Інноваційний механізм. Сьогодні в загальних рисах відтворення економіки можна розглядати як комплекс дій у різних сферах економічної діяльності країни, спрямованих на підвищення її конкурентоспроможності, розширення виробництва та підвищення рівня життя громадян [17]. Це досягається завдяки впровадженню інноваційних підходів і технологій.

Забезпечення росту та конкурентоспроможності економіки вимагає впровадження нових технологій, продуктів та послуг. Інноваційний механізм

передбачає підтримку науково-дослідницької діяльності, сприяння патентам та іншим формам інтелектуальної власності, а також створення сприятливих умов для розвитку підприємництва. Аналіз, проведений В. Ємцем та Е. Лібановою [15], у своїх дослідженнях щодо питань регіонального та місцевого розвитку, а також соціальних аспектів інтеграції українського суспільства після воєнний період, підкреслив, що в умовах децентралізованої моделі організації влади в Україні, ефективне та уважне стратегічне планування соціально-економічного розвитку, включаючи регіональні екологічні інновації, є важливим внутрішнім фактором, що впливає на стабільність економічного розвитку територій.

Споживчий механізм. Споживання визначає попит на товари і послуги, що в свою чергу стимулює виробництво. Споживчий механізм включає аналіз та прогнозування споживчих тенденцій, забезпечення доступності та якості товарів та послуг для населення.

Процес відтворення економіки повинен базуватися на розробці спеціальних програм для «реанімації» господарської діяльності країни. Важливо спрямувати усі зусилля на відновлення промислового та сільськогосподарського секторів. Після збройного конфлікту відтворення економіки також передбачає розробку заходів для відродження та подальшого розвитку конкретних регіонів. Це включає в себе повернення населення і забезпечення його прийнятних умов існування, вирішення соціальних проблем, спричинених конфліктом, відновлення інфраструктури та її інтеграцію з іншими регіонами країни, а також розробку механізму забезпечення джерел фінансування відновлення. Утворення системи колективної безпеки та міжнародних організацій, як ООН, а також введення механізмів відповідальності за агресивну війну є результатом світових воєн ХХ століття та має великий вплив на постконфліктну політику.

В. Ємець стверджує, що основними складовими, які грають важливу роль у змінах структури економіки, є наступні аспекти:

- розвиток високотехнологічних кластерів, зокрема у сферах авіабудування, космічних технологій, оборонної промисловості та атомної енергетики;
- посилення якості людського капіталу;
- розширення сфери енергетичної діяльності;
- розвиток і вдосконалення інфраструктури;
- підтримка сільського господарства та агропромисловості [15].

Кожен з цих компонентів має важливе значення для досягнення цілей у сфері прискореного індустріального розвитку. Наприклад, розвиток високотехнологічних кластерів включає у себе створення численних виробничих холдингів, які активно співпрацюють з науковими установами для впровадження наукових досліджень та розробок у масове виробництво. Це сприятиме підвищенню ефективності та зміцненню позицій на внутрішніх та зовнішніх ринках. Спершу державі потрібно розробити та представити ефективний механізм використання наявних виробничих можливостей та наукових установ для промислового відновлення. Також слід пропонувати державно-приватне партнерство для залучення приватних підприємств, які можуть інтегруватись у виробничі ланцюги.

Система розвитку людського капіталу повинна забезпечувати постійний потік висококваліфікованих працівників, знання та досвід яких будуть відповідати вимогам швидкого розвитку сучасної економіки на основі високих технологій. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності. За словами українських вчених, «перехід до вищого рівня технологічного розвитку, що базується на знаннях, вимагає переходу до економіки знань та відповідного розвитку людського капіталу» [4, с. 204].

Оборонно-промисловий комплекс вважається головним джерелом власних передових технологій (хоча, з урахуванням останніх подій, потенціал цієї галузі значно зменшився), який, окремо або спільно з досягненнями інших наукових та промислових установ, сприятиме появі проривних технологій для військових і цивільних цілей. Важливу роль у розробці конкурентоспроможних

товарів на зовнішніх ринках військового та цивільного призначення, а також у встановленні висококонкурентних промислових підприємств, відводиться саме науковим досягненням цього сектора.

Розвиток енергетичної сфери допоможе знизити вартість енергетичних ресурсів, що є ключовим елементом виробничої собівартості в промисловості, сільському господарстві та торгівлі. Один із головних напрямків в розвитку енергетики – це збільшення частки дешевших та отриманих з нетрадиційних джерел енергії ресурсів у загальному енергетичному балансі країни. У відповідності з висловлюванням Г. Пудичевої та П. Несененка: «Основною метою розвитку енергетики має стати перехід до використання альтернативних джерел енергії» [35, с. 46].

Розвиток інфраструктури передбачає модернізацію транспортної, енергетичної та житлово-комунальної інфраструктури, що також сприятиме збільшенню попиту на матеріали, необхідні для забезпечення нових складових інфраструктури. Одночасно, розвиток інфраструктури покращить загальні логістичні умови для ведення виробничого бізнесу.

Головною метою розвитку агропромислового комплексу є створення конкурентоздатної економічної сфери, яка стане однією з ключових галузей з високою доданою вартістю, сприяючи також множниковому ефекту для інших галузей економіки (селекція, виробництво та обслуговування техніки, логістика, транспорт тощо). Висловлюється погляд української вченої Л. Матросової, що «розвиток агропромислового комплексу України в сучасних умовах ставиться як важливий шлях до підвищення конкурентоспроможності економіки країни» [23, с. 89].

У повоєнний період країни можуть застосовувати різні стратегії для відновлення своєї економіки. Основні типи стратегій відтворення економіки в контексті повоєнного періоду включають: модель «Господарського чуда», ліберальна модель, соціальна модель, змішана модель, модель «зеленого відновлення», модель регіонального розвитку.

Модель «Господарського чуда» передбачає швидке індустріалізоване відновлення економіки через зростання виробництва та експорту. Ключовою особливістю є інтенсивна інвестиційна діяльність, високий рівень державної підтримки та регуляції, широка масштабна інфраструктурна програма. Ця модель була успішно використана після Другої світової війни в Японії та Німеччині.

У *ліберальній моделі* акцент робиться на створенні сприятливого інвестиційного клімату шляхом зниження податків, дерегуляції, спрощення бізнес-процесів. Державна роль обмежується, а приватний сектор має можливість більш вільно визначати свою діяльність. Ця стратегія часто використовується країнами зі стабільними інституціями та високим рівнем розвитку ринкової економіки.

Соціальна модель покладає акцент на соціальний розвиток та соціальну справедливість. Пріоритети полягають у забезпеченні основних потреб населення, розвитку освіти, охорони здоров'я та соціальної інфраструктури. Це може включати впровадження соціальних програм, підтримку робочих місць та захист прав працівників.

Змішана модель комбінує елементи різних підходів. Вона може включати сполучення індустріалізації та інфраструктурних проектів з елементами реформ для покращення бізнес-середовища і соціальних умов.

У *моделі «зеленого відновлення»* акцент робиться на сталому розвитку та зменшенні впливу на довкілля. Це може включати розвиток відновлюваних джерел енергії, зменшення викидів парникових газів, підтримку екологічних технологій та ініціатив.

У випадках, коли певні регіони країни зазнали більших збитків від війни, може бути використана *модель регіонального розвитку* – стратегія розвитку окремих регіонів з метою стимулювання їхньої економіки та вирівнювання рівня розвитку. В сучасних умовах децентралізації вважається, що структурований регіональний підхід може бути одним з ефективних механізмів для забезпечення структурного розвитку економіки. Дослідження таких вчених,

як Г. Девлін та М. Бліклі [61], В. Фельдман та Д. Одреч [65] наголошують на консолідації різноманітних аспектів суспільної системи на місцевому рівні та вказують на те, що стійке фінансування регіональних проєктів може відкривати внутрішні потенціали для вертикальної і горизонтальної інтеграції, що важливо при розробці стратегій економічного розвитку у складних умовах. Зазначається, що регіональні економічні системи взаємодії на рівнях регіону та громади є важливою просторовою формою, яка виникла як результат неформального співробітництва декількох організацій з метою забезпечення концентрації виробничої, управлінської і інформаційної інфраструктури для підвищення конкурентоспроможності на регіональному рівні [76].

Ці стратегії можуть поєднуватися, змінюватися в залежності від умов, ресурсів та цілей кожної країни. Важливо вибрати ту стратегію, яка найкраще відповідає конкретним потребам та можливостям країни, забезпечуючи стійкий та збалансований розвиток.

Перед процесом відтворенням економіки передусе прийняття політичного рішення, що ґрунтується на геополітичних реаліях та національному патріотизмі, у визначенні моделі розвитку. В Україні для досягнення ефективної економічної реконструкції необхідно реалізувати послідовний набір кроків:

- розробити та впровадити сучасну концепцію економічної реконструкції, що ґрунтується на інноваціях, з урахуванням реальної геополітичної ситуації;
- втілити стратегію відновлення та розвитку країни, яку спроєктували наші вчені та уряд;
- визначити ключові пріоритетні сфери розвитку, що гарантують конкурентоспроможність наших товарів і послуг на міжнародних ринках, підтримка яких надається державою;
- прийняти закони, що стосуються повної зайнятості, справедливої оплати праці, підвищення продуктивності праці та забезпечення цінової стабільності;

- розробити ефективні механізми для управління та контролю за позиченими коштами;
- впровадити законодавство, що попереджує надмірну концентрацію виробництва та капіталу, уникнення формування монополій;
- здійснити боротьбу з корупцією та впровадити економічні механізми її подолання;
- розробити ефективну соціальну політику, спрямовану на зростання доходів та підвищення споживання серед населення;
- створити спеціальні економічні зони та науково-дослідні парки.

Отже, існує визнаний набір успішних інструментів повоєнного відтворення, які історично були випробувані і виявилися ефективними: вони включають індикативне планування, його подальшу лібералізацію, активне створення робочих місць, орієнтацію економіки на експорт, перевагу високотехнологічним секторам, значні обсяги фінансування та інвестування, а також режим податкового стимулювання. Необхідно також ретельно аналізувати приклади застосування вказаних інструментів, а також можливості їх комплексного застосування для нашої власної економіки.

Висновки до розділу 1

Здійснений огляд сучасних вітчизняних та закордонних наукових досліджень з проблеми післявоєнного відтворення економіки країн дав змогу схарактеризувати базові поняття дослідження, такі, як «війна», «збройний конфлікт», «нова економіка» та «стійкий економічний розвиток». Узагальнення поглядів науковців на визначення зазначених термінів дало змогу сформулювати авторський погляд на визначення дефініції основного поняття дослідження «відтворення економіки» яке ми розглядаємо як комплекс заходів у різних сферах господарської діяльності країни, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності, розвиток виробництва, підвищення рівня життя

громадян і збільшення внутрішнього та зовнішнього попиту, за рахунок використання інноваційних підходів та технологій.

На підставі опрацювання наукових джерел встановлено, що процес відтворення національної економіки після війни завжди залежить від економічних, геополітичних і навіть культурних особливостей, а також від попереднього розвитку країни до війни. Проаналізовано основні типи стратегій відтворення економіки в контексті повоєнного періоду, а саме: модель «Господарського чуда», ліберальну модель, соціальну модель, змішану модель, модель «зеленого відновлення», модель регіонального розвитку. Наголошено, що ці стратегії можуть поєднуватися, змінюватися в залежності від умов, ресурсів та цілей кожної країни задля забезпечення її стійкого та збалансованого розвитку.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІКИ КРАЇН У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

2.1 Відтворення економіки країн Західної Європи після Другої світової війни (Німеччина, Франція, Італія, Великобританія)

Помітним прикладом відтворення економіки є послідовна реалізація «Плану Маршалла» після Другої світової війни. Передумовою для запровадження цього плану була непроста економічна ситуація у Європі після війни. Враховуючи обсяги руйнувань, завданих воєнними подіями, та усвідомлюючи загрозу радянського експансіонізму для західноєвропейських націй, Сполучені Штати виступили з пропозицією надати економічну та політичну підтримку Європі для її відновлення та збереження демократичних цінностей. Формально свої наміри США оголосили в червні 1947 року, коли Дж. К. Маршалл у своєму виступі в Гарвардському університеті запропонував європейським націям розробити власну програму реконструкції з підтримкою США. Цей виступ став початком офіційної Програми відновлення Європи (European Recovery Program), відомої також як «План Маршалла», яка отримала свою назву на честь Дж. К. Маршалла.

Європейська реакція на пропозицію Дж. К. Маршалла була оперативною та позитивною. Спочатку допомога була запропонована майже всім європейським державам, включаючи Радянський Союз, але останній відмовився від участі через несумісність основних засад Програми з принципами закритої радянської економіки. Також під тиском Радянського Союзу деякі його супутникові країни відмовились від американської допомоги. У підсумку, з 22 запрошених європейських держав, 16 з них прийняли пропозицію США і отримали допомогу в рамках Плану Маршалла. Серед них були Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Західна Німеччина,

Ірландія, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Франція, Швеція та Швейцарія [64]. Основними бенефіціарами стали Великобританія, Франція, Італія, Західна Німеччина та Нідерланди, які отримали 2/3 усіх доступних коштів.

«План Маршалла» акцентувався на різних аспектах, таких як підвищення продуктивності у промисловості та сільському господарстві, фінансова стабілізація та сприяння розвитку міжнародної торгівлі. Фінансові ресурси не подавалися безпосередньо в бюджети цих країн, а спрямовувалися на спеціалізовані закупівлі промислової та сільськогосподарської продукції. Наприклад, відповідно до плану, протягом першого року його дії 60 % було використано на закупівлю продовольства.

Концепція Програми відновлення Європи («Плану Маршалла») після Другої світової війни включала наступні ключові аспекти:

- самостійний вибір: країни мали право вирішувати, чи приймати американську допомогу, а також як її використовувати;
- стратегічний підхід: Програма не обмежувалася фінансуванням надзвичайних ситуацій, а ставила за мету стратегічне відновлення та розвиток Європи;
- планування та співпраця: Програма передбачала зобов'язання європейських урядів планувати та розраховувати майбутні інвестиції, проводити переговори зі США та між собою для сприяння багатостороннім торгівельно-економічним відносинам;
- співпраця різних суб'єктів: Програма сприяла розвитку співпраці між урядами, підприємствами та профспілками для спільного планування збільшення виробництва та створення умов для цього;
- обсяг допомоги: суми допомоги були значними – США витратили близько 13 млрд дол. на реалізацію Програми. Згідно з оцінками, у сучасних умовах цей обсяг склав би приблизно 201 млрд доларів.

Важливо відзначити, що практично вся фінансова допомога (понад 90%) надходила у вигляді безвідсоткових грантів, а залишок виділявся у формі

кредитів [64; 74]. Пріоритет у отриманні допомоги надавався великим промисловим державам (Велика Британія і Франція), оскільки припускалося, що модернізація цих країн сприятиме загальній реабілітації Європи. Ці дві країни отримали найбільші фінансові асигнування в абсолютних значеннях.

Щодо менших розмірів допомоги на одну особу, вона була надана союзникам Німеччини, таким як Італія, та країнам, які залишилися нейтральними (зокрема, Швейцарія).

Програма спрямовувалася на відновлення міст і селищ, реконструкцію промислового і сільськогосподарського виробництва, розвиток інфраструктури, забезпечення фінансової стабільності та знищення торговельних бар'єрів між європейськими країнами з метою сприяння торговельно-економічним відносинам між ними та США. При цьому, Програма також включала тимчасовий тарифний захист для захисту внутрішньої промисловості та встановлювала суворі правила стосовно валютних операцій. Окрім економічного відновлення Європи, Програма також мала на меті зупинити розповсюдження комунізму на європейському континенті [66].

Урешті-решт, реалізація Програми призвела до значних досягнень: вона сприяла індустріалізації Європи, зокрема відновленню сталеливарної, машинобудівної та хімічної промисловості, стимулювала залучення великих інвестицій у Західну Європу, сприяла розвитку демократичних урядів і позитивно вплинула на економіку США, створивши ринки для американських товарів.

За зазначений період 1947–1952 років країнам Європи вдалося практично відновити економіку високорозвинутого промислового регіону з населенням понад 400 мільйонів осіб. США надавали безоплатну фінансову допомогу відповідно до «Плану Маршалла», а обсяг цієї допомоги становив до 10% ВВП серед європейських країн. Також забезпечувалися кредити та надавався доступ продукції європейських підприємств до американського ринку.

Суттєвою особливістю «плану Маршалла» була новаторська схема фінансування кредитів, яка призвела до множинного збільшення обсягів

виділених коштів. Наприклад, німецькі заводи замовляли певні компоненти у США. Американські виробники цих компонентів отримували оплату (в доларах) не від замовників, а з урядового фонду «плану Маршалла». У свою чергу, замовники внесення еквівалента у німецьких марках проводили до спеціального європейського фонду. Ці кошти використовувалися для надання довгострокових пільгових кредитів підприємствам для нових інвестицій. З часом, при поверненні підприємствами їхніх зобов'язань, кошти з фонду сприяли здійсненню розрахунків Європейських держав з США.

Ця форма підтримки, очевидно, відіграла позитивну роль. Водночас, варто відзначити, що успіх не залежав лише від фінансової допомоги, але й від організаційної роботи, проведеної американською адміністрацією, яка сприяла узгодженій та незалежній діяльності західноєвропейських країн для відновлення їхніх зруйнованих економік. Також варто відзначити, що вирішальним фактором у «плані Маршалла» були зусилля самих європейців – ентузіастів ідеї відродженої, мирної та єдиної Європи. Вони здатні були самостійно та успішно вирішити свої економічні труднощі.

В цьому контексті особливо корисно проаналізувати досвід Німеччини, яка пройшла швидке та результативне економічне відродження. «Німецьке економічне диво» стає ілюстративним прикладом успішного виходу із гострої кризи завдяки обґрунтованим діям політичного керівництва, яке забезпечило політичну стійкість та збалансувало втручання держави в економічне життя країни, на підґрунті створення платформи для швидкого економічного зростання, спільно з зовнішньою економічною підтримкою.

У травні 1945 року, після капітуляції Німеччини, був введений в дію План Моргентау, ідея якого належала міністру фінансів США Г. Моргентау та була схвалена антигітлерівською коаліцією вже у 1943 році. Його основна мета полягала в повному припиненні промислового виробництва в Німеччині для запобігання можливим новим загрозам від цієї країни, а також в перетворенні її на сільськогосподарську державу. Однак вже через рік стало очевидним, що така радикальна деіндустріалізація мала негативний вплив на економіку країни,

зокрема призвела до зменшення продуктивності в сільському господарстві. Наслідки деіндустріалізації економіки Німеччини виявилися настільки руйнівними, що навіть збереження продовольчого самозабезпечення населення стало під загрозу [36, с. 183].

Німеччина, після зазваної поразки у війні, пережила величезні руйнування. Обсяг виробництва скоротився в 7 разів порівняно з показниками до війни. Ця країна втратила 25 % житлового фонду, 20 % промислових об'єктів та 40 % транспортної інфраструктури. Тільки кожна п'ята дитина мала можливість спати у власному ліжку, тоді як кожен третій німець опинився жертвою війни та втрат. Застійна ситуація привела до того, що кожен другий громадянин Німеччини став безробітним. Фінансова система зазнала спаду через надмірну інфляцію та великий державний борг [16]. Отже, План Моргентау був відхилений.

Л. Ерхард, міністр економіки Німеччини, відомий як ініціатор «німецького економічного дива», зіграв важливу роль у встановленні основ соціальної ринкової економіки. З 1948 року він розпочав економічну та грошову реформу, пропонуючи ключові ідеї свого підходу. Основні аспекти його стратегії включали забезпечення передбачуваності економіки, використання коштів, отриманих завдяки «плану Маршалла», для досягнення тривалого стабільного відновлення, важливість оновлення фізичного виробничого потенціалу навіть при значних руйнуваннях матеріальної бази, з метою забезпечення високої продуктивності праці, і підвищення продуктивності шляхом підтримки виробництва споживчих товарів. Головною метою, згідно його погляду, мало бути задоволення потреб споживачів [14].

Центральними елементами запропонованої Л. Ерхардом моделі «соціального ринкового господарства» стали:

- орієнтація на високий рівень життя всього населення;
- досягнення цілей через вільну ринкову конкуренцію та приватне підприємництво;

- активна участь держави у забезпеченні передумов та умов конкуренції [14].

Концепція «соціального ринкового господарства» Л. Ерхарда, сприяючи розвитку приватної конкуренції та створенню ринкового достатку, за допомогою закону про попит і пропозицію, контролювала ринок, що допомагало уникнути негативних впливів для соціально вразливі групи (наприклад, безробітних або малозабезпечених), а також сприяло фінансовій підтримці певних секторів (сільського господарства, гірничо-видобувної та суднобудівної промисловості). Також було прийнято спеціальні заходи для уникнення надмірної концентрації виробництва та капіталу, що запобігало формуванню монополій [14].

Економічне зростання Німеччини ґрунтувалося на відновленні та реструктуризації військових підприємств у легку, харчову, текстильну промисловість та виробництво побутової техніки та автомобілів. Підтримка Сполучених Штатів Америки відіграла значущу роль. По-перше, США дозволили Західній Німеччині відновити раніше заборонене виробництво, включаючи алюміній та верстати. По-друге, США постачали товари на загальну суму 3,8 мільярда дол. до Німеччини. Отримані кошти спрямовувалися в спеціальні фонди та банки для стимулювання економіки країни. Значний внесок у розвиток економіки Німеччини зробили іноземні інвестиції, більшість з яких були американського походження. За період з 1950 по 1957 рік обсяг іноземних інвестицій у Німеччині зріс на 81 %. З метою сприяння експорту, держава встановлювала податкові пільги, а для великих контрактів – надавала фінансування. Фізичні особи, чий річний дохід становив менше 2400 марок, сплачували 18 % податку, тоді як ставка податку на доходи понад 250 тисяч марок підвищувалася до 95 %. Податки на доходи від цінних паперів також знижувалися.

Важливу роль у відновленні економіки Західної Німеччини відіграло «велике будівництво». В умовах розрухи та припливу 12 мільйонів біженців із східних земель постала проблема у збільшенні житла. Тому була запроваджена

програма стимулювання будівництва житлової та комерційної нерухомості. Ця програма включала податкові заохочення та можливості спільного фінансування з держави.

У результаті, у 1962 році обсяг промислового виробництва в Західній Німеччині перевищив довоєнні показники майже втричі. Федеративна Республіка Німеччина займала друге місце за обсягом золотовалютних резервів, а третє місце – за обсягом промислового виробництва, випередивши США і Великобританію. Середньорічні темпи економічного зростання в період з 1950 по 1966 рік становили близько 9,2 %.

Однією з ключових стратегій післявоєнної Західної Німеччини була раціональна фіскальна політика. Державні та місцеві органи влади докладали зусиль для зменшення бюджетних витрат. Валютні обмеження відмінялися поетапно, але цей процес не застосовувався в сфері валют, де діяла більш ліберальна політика. Державні облігації випускалися для залучення коштів, які використовувалися на підтримку підприємств.

Основний обсяг бюджетних видатків спрямовувався на розвиток бізнесу. Податкова реформа призвела до заміни високо диференційованої ставки корпоративного податку (приблизно 65 %) на єдину ставку 50 %. Також впроваджувалася прискорена амортизація виробничих споруд, дозволяючи списати 50 % вартості протягом перших двох років.

Таким чином, запропонована Л. Ерхардом модель «соціально-ринкової економіки» виявилася успішною у реалізації ідей лібералізації економіки, збалансованої державної участі у господарському житті. Ця модель вдало поєднала економічну та соціальну політику, що стала ключовим чинником у відновленні німецької економіки після Другої світової війни.

Корисним є також досвід Франції у відношенні ефективної націоналізації приватної власності підприємств, з подальшою модернізацією промислової бази та приватизацією.

Франція була економічно слабкою ще перед війною. Після Другої світової війни Франція зазнала великих матеріальних втрат, включаючи понад

чверть національного багатства. Обсяг промислового виробництва впав на 60 %, а випуск сільськогосподарської продукції скоротився вдвічі. Стимування та збереження негативної динаміки економічної ситуації загрожувало остаточному погіршенню становища та вимагало невідкладних заходів. Тому було вирішено розробити План модернізації та переоснащення Франції, головним ініціатором і керівником якого став відомий французький політик, економіст і дипломат Ж. Монне. Цей план став відомим як План Монне. У грудні 1945 року Ж. Монне передав свій план Шарлю де Голлю (тоді Голові Тимчасового уряду Французької республіки та майбутньому Президенту Франції), і невдовзі був створений Генеральний комісаріат для докладного розроблення плану, який очолив сам Ж. Монне [67, с. 70]. Головною метою роботи апарату Плану було сформулювати цілісне уявлення про ситуацію, визначити пріоритетні сфери економіки, надати конкретні рекомендації щодо їх розвитку та визначити завдання на найближчий час.

Через рік після утворення Генерального комісаріату, в січні 1947 року, французький уряд затвердив перший комплексний національний план модернізації Франції, спрямований на подолання повоєнної кризи в країні. Основні цілі цього плану включали:

- забезпечення підтримки населення для модернізації країни, подолання інертності минулих років та зменшення відставання у соціально-економічному розвитку від інших країн, адже, на думку Ж. Монне, французьку економіку можна відновити лише за активної участі громадян [73];

- здійснити науково-технічну революцію. Жан Монне наголошував, що цей прогрес проявився не лише в матеріальній сфері, але й у свідомості народу, який прагнув відновити свою країну та зміцнити її позиції [73];

- збільшити продуктивність праці та ефективно використовувати наявні людські ресурси;

- розвивати національне виробництво та зовнішню торгівлю в галузях, де Франція мала вигоду і позиції на світовому ринку.

Складну ситуацію вдалося подолати завдяки централізованій демократичній системі, що регулювала ринкові та інші економічні відносини. Націоналізація стала важливим інструментом для ефективної модернізації промислових галузей, таких як вугільний видобуток, газова промисловість, електроенергетика, авіапромисловість, машинобудівні заводи та банки [49, с. 119].

Відзначимо, що націоналізація в Франції не перетворилася на соціалістичний захід, але стала важливим інструментом для боротьби за відновлення економіки та швидкої модернізації. В результаті наступного десятиліття 1950-х років спостерігалось прискорене та стабільне зростання. Продукція промисловості та будівництва збільшилася на 47 % за період 1952-1958 років, а промислове виробництво – на 52 % [49, с. 119].

Цей період також позначився гаслом французьких підприємців: «модернізувати чи померти». Усвідомивши обмеженість старих підходів, бізнес-середовище Франції зосередилося на переоснащенні виробничого потенціалу, що сприяло стійкому економічному зростанню та прогресу.

Реалізація Плану Монне здійснювалася завдяки залученню іноземних кредитів, насамперед від США. Оскільки Франція не мала можливості самостійно та швидко відновити свою економіку через платіжний дефіцит, американські кредити стали незамінним джерелом фінансування. Ж. Монне наголошував, що План був поданий американській стороні з усіма розрахунками та прогнозами, і це викликало великий інтерес та підтримку. Так почав формуватися сприятливий «клімат активного співробітництва», де модернізація Франції розглядалася як спільна мета і партнерів, і кредиторів.

Подальший процес вимагав ретельної співпраці. Партії повинні були домовитися не лише про обсяги кредитів для відновлення країни, але й розглянути питання військових боргів за ленд-ліз. Як результат, було досягнуто домовленості зі США: по-перше, вони скасували більшу частину військового боргу Франції і надали можливість розстрочення платежів за його залишок на тривалий період майже без відсотків. По-друге, Франції було надано кредит,

який мав надходити частинами протягом п'яти років, і за кожну частину потрібно було подавати звіти та докази ефективного використання коштів. Хоча сума кредиту не покривала всі витрати та потреби, головне полягало в тому, щоб забезпечити постійне фінансування Плану відповідно до узгодженої схеми.

Важливо підкреслити, що позикові кошти повинні були використовуватися не для остаточного споживання, надання послуг чи будівництва житла, а виключно на ті проекти, що могли стимулювати економіку і надавати їй потужний поштовх до розвитку. Однак такий підхід викликав соціальне невдоволення, спричиняючи страйки та протести серед населення.

Важливо відзначити, що через відсутність приватного капіталу більшість великих проєктів у Франції фінансувалися державою. Це призвело до швидкого зростання державного сектору: після війни французький уряд націоналізував банки, страхові компанії, комунальні послуги, повітряний транспорт, шахти, виробництво боєприпасів, авіабудівництво і навіть, за словами Т. Джадта, концерн «Renault» як покарання його власника за співпрацю з Німеччиною. До травня 1946 року п'ята частина промислових потужностей Франції перебувала у державній власності [67, с. 70].

Відновлення націоналізованих підприємств вимагало швидкості та посилення їхнього експортного потенціалу та виробничих можливостей для виготовлення конкурентоспроможних товарів. Оскільки через кілька років Франції потрібно було буде не лише самостійно підтримувати темпи економічного росту, а й погашати зовнішній державний борг, це створювало перший важливий ризик для реалізації Плану. Крім того, іноземні кредити не досягали країни вчасно, що ускладнювало відновлення і встановлення стійкої економічної позиції Франції.

Другий ризик полягав у небезпеці нестійкості національної валюти, особливо внаслідок політичної нестабільності, а також високого рівня інфляції, що посилювався емісією грошей для покриття бюджетного дефіциту. Франція

стикнулася з відтоком капіталовкладень та спекуляціями, негативний вплив яких на економіку посилював також низький врожай зернових культур через заморозки. Уряд не приймав ефективних заходів для стримування інфляції, тому було вирішено утворити спеціальну балансову комісію в апараті Плану, яка розробила б рекомендації для збалансування зв'язків між виробництвом та споживанням. Оскільки ресурси були обмеженими, і збільшення обсягів виробництва було практично неможливим, комісія була змушена зменшити рівень споживання в країні шляхом девальвації франка, введення надзвичайного податку (частина якого направлялася до Фонду модернізації та переоснащення) та впровадження інших соціально непопулярних заходів. Це дозволило приборкати інфляцію. Проте виклики відродження французької промисловості не зникли: Франція і надалі стикалася з нестачею продуктів та необхідних ресурсів.

Подальші проблеми країни були вирішені в рамках Плану Маршалла, який розширив і адаптував перший комплексний національний план модернізації Франції.

Італія також вийшла з війни як одна з найбільш постраждалих та зруйнованих країн Європи. Валовий внутрішній продукт перебував на рівні країн з низьким рівнем життя, а промисловість, спрямована на військові цілі, переживала занепад.

Особливий шлях відновлення Італії після війни пов'язаний з концепцією державно-монополістичного капіталізму, яка особливо проявилася в Італії через існування великих державних корпорацій. В рамках плану Маршалла, Італія отримала 1,5 мільярда дол. допомоги, в основному у вигляді товарів та обладнання. Ці кошти часто розподілялись серед корпорацій-монополістів. Наприклад, половину з 154 мільйонів дол., виділених на закупівлю імпортного обладнання, отримали всього 6 компаній: «Фіат», «Монтекатіні», «Едісон», «Смі», «Фальк», «Саде».

У 1951 році італійський уряд розробив систему пріоритетів, яка регулювала розподіл сировини так, щоб великі монополісти отримували її

першими. Цей принцип також діяв у видачі кредитів: монополії отримували від кредитів 85 мільярдів італійських лір, тоді як малий та середній бізнес отримували значно менше – у 8 разів. «Фіат», знову ж таки, став бенефіціаром, отримавши 35 % кредитів у рамках плану Маршалла [16].

В цілому, такий підхід сприяв швидкому відновленню промисловості та економіки Італії, але водночас підсилив концентрацію влади та ресурсів у великих корпораціях. Дрібні та середні компанії мали обмежений доступ до внутрішнього фінансового ринку. З 1948 по 1952 рік було зібрано 600 мільярдів лір за допомогою випуску акцій та облігацій, але більшість коштів знову ж таки отримали великі концерни. Це призвело до швидкого росту та розвитку італійських монополістів, які активно проникли на зовнішні ринки та сприяли зростанню промислового виробництва. Крім підтримки монополій, важливим кроком стала аграрна реформа 1950-1955 років. Згідно з нею, держава викупувала земельні ділянки площею понад 100 гектарів, а потім продавала їх громадянам на виплат.

Всього було продано 1,5 мільйона гектарів землі, що сприяло підвищенню ефективності аграрного виробництва та збільшенню попиту на аграрну техніку. Також велику роль у відновленні італійської економіки відіграла Корейська війна (1950-1953), оскільки США закупували матеріали для виробництва військової техніки в Італії [16].

В результаті, Італія повністю відновилася після війни вже до початку 50-х років, а обсяг промислового виробництва зріс втричі у період з 1953 по 1962 рік. Проте, значна монополізація економіки призвела до обмеженого зростання заробітної плати. Проблеми, пов'язані з надмірною монополізацією, корупцією та нерівномірним розвитком регіонів, почали проявлятися наприкінці 60-х років.

Друга світова війна значно послабила також і британську економіку. За роки війни Великобританія втратила 25 % національного багатства, на 10 % скоротився обсяг промислового виробництва. Частка Великобританії у світовому експорті знизилася з 11,3 % 1937 року до 9,8 % 1947 року. Економіка

Британської імперії після Другої світової війни ослабла не лише через природні наслідки для воюючої країни, а й у результаті поступового розпаду колоніальної системи. У післявоєнний період лейбористський уряд розробив програму відродження «Обличчям до майбутнього». Умовою її реалізації було поступове підвищення частки державної власності. З цією метою:

- була проведена націоналізація вугільної та газової промисловості, деяких електростанцій та сталеливарних підприємств, всього внутрішнього транспорту та зв'язку, Англійського банку (компенсація власникам націоналізованих підприємств перевищувала їхню реальну вартість);
- збільшилися капіталовкладення у промисловість для реконструкції підприємств;
- зросли військові витрати Великобританії, яка брала пряму участь у створенні блоку НАТО;
- у сфері соціальних відносин було скасовано антиробочий закон про профспілки та відновлено право профспілок на страйки; у традиційній для інших країн формі було проведено реформу соціального страхування.

Певну роль економічному відновленні Англії зіграло її приєднання у 1948 року до плану Маршалла, отримання відповідно до нього постачання продукції і на грошових позик. У період економічної кризи 1949 року США скоротили імпорт із країн стерлінгової зони, що призвело до зменшення золотих та валютних резервів. Для припинення витоку золота та валюти уряд Англії провів девальвацію фунта на 30,5 %. Це послабило фунт стерлінгів як міжнародну валюту та зміцнило позиції золота.

У післявоєнний період розвиток економіки Великобританії мав нерівномірний характер. Якщо нові галузі (електроенергетика, машинобудування, хімічна промисловість) розвивалися швидкими темпами, то старі традиційні галузі (вугільна, текстильна) так і не змогли до 1951 року досягти довоєнного рівня.

Для стимулювання зростання виробництва сільськогосподарської продукції у 1947 році було прийнято чотирирічну програму, відповідно до якої

гарантувався мінімальний рівень цін, були передбачені субсидії фермерам на заходи щодо підвищення врожайності та продуктивності тваринництва. Як наслідок сільськогосподарське виробництво 1951-1952 років збільшилося порівняно з довоєнним рівнем на 50 %.

Інвестиції у промисловість та чотирирічна програма розвитку сільського господарства сприяли підвищенню темпів економічного зростання, нарощуванню обсягів виробництва та зростанню продуктивності праці. У 1948 році промисловість країни змогла досягти і перевершити довоєнний рівень, а до 1950 року вдалося здебільшого відновити економічний потенціал країни.

Уряд консерваторів на чолі з У. Черчиллем, запропонував країні свою економічну політику. Її основними напрямками були:

- часткова денаціоналізація галузей промисловості, насамперед металургії;
 - проведення структурної перебудови економіки під впливом НТР та відповідну зміну фінансової політики, спрямованої на подолання відставання від США, Японії та ФРН за рівнем технічного оснащення та технології виробництва;
 - стимулювання формування великих монополістичних об'єднань;
 - створення економічного союзу ряду європейських держав під егідою Великобританії з метою збереження незалежного становища у світі.
- Великобританія у 1960 році створила Європейську асоціацію вільної торгівлі, яка об'єднувала Австрію, Данію, Норвегію, Португалію, Швейцарію та Швецію. У рамках цієї організації було збережено колишні митні тарифи у торгівлі з державами інших регіонів світу.

У 50-ті роки економічний розвиток Англії прискорився. Провідні місця у галузевій структурі промисловості займали машинобудування, металургія та металообробка. У цей період країна ще відчувала певні труднощі, пов'язані з демографічною ситуацією і рівнем підготовки фахівців.

60-70-ті роки. були періодом суперечливого господарського розвитку. Уряд лейбористів проводив політику заохочення концентрації промислового та банківського капіталу. Великим монополіям надавалися податкові пільги, дешеві кредити та субсидії. Монополізація охопила практично всі галузі економіки, у тому числі й ті, що належать державі. Вперше виникли монополії, капітал яких перевищив 1 млрд. ф. ст. У 1969 році із 20 найбільших приватних компаній у Західній Європі 8 були англійськими. У вугільній та сталеливарній промисловості весь обсяг виробництва був зосереджений у двох державних компаніях. Одна електротехнічна компанія виробляла 90 % всього національного обсягу електроенергії. Активно проходили процеси об'єднань та злиття. Англійський капітал просувався на міжнародний рівень і був представлений у низці найбільших міжнародних монополій – «Ройял Датч-Шелл», «Юнілевер» та ін.

Одночасно з політикою «партнерства» з великими корпораціями проводилася політика заморожування заробітної плати в умовах зростання вартості життя, обмежувалися права профспілок, скорочувалися асигнування на соціальні цілі та запроваджувалися нові податки на споживчі товари.

Прихід М. Тэтчер до влади у 1979 році відзначив нову економічну програму для Англії, засновану на неоконсервативних ідеях, які передбачали відмову від жорсткого державного регулювання в економіці та підтримку вільного підприємництва, особистої ініціативи та ринкових механізмів. Однією з ключових складових економічної політики М. Тэтчер було відокремлення від держави. На той момент велика частина економіки Англії була націоналізована, але це призводило до низької ефективності виробництва через відсутність конкуренції та стимулу до покращення.

Уряд розпочав широкомасштабний процес відокремлення державних підприємств. Приватним компаніям були продані нафтові родовища, заводи з виробництва радіоактивних ізотопів, національна вантажна компанія, вугільні шахти, телекомунікаційні та енергетичні підприємства. Протягом 1984-1987 років було приватизовано третину державної власності в промисловості.

Це призвело до значного зростання кількості акціонерів, і Великобританія стала другою у світі за їхнім числом.

Зміни також зачепили залишкові державні компанії. Разом з наданням їм більшої господарської самостійності, ці підприємства стали повністю автономними у фінансовому плані. Вони вже не перебували в області штучно сприятливого клімату, ціни повністю визначалися ринковою кон'юнктурою. Значно зменшилась частка державних капіталовкладень в англійську економіку. Наприкінці 90-х років вона складала всього 25 %, порівняно з 50 %, характерними для попереднього періоду.

Важливим аспектом процесу денаціоналізації було приватизація житла, яке здавалося в оренду від місцевих органів влади. Обслуговування таких будинків підвищувало витрати місцевих бюджетів, і було прийнято закон, який дозволяв місцевим органам влади продавати будинки орендарям за пільговими цінами.

Важливим напрямком економічної політики М. Тетчер було розвиток малого та середнього бізнесу та збільшення його економічної самостійності. Малий та середній бізнес стали новою силою в економічній структурі Великобританії. Малі та середні добре обладнані фірми могли швидко та гнучко реагувати на зміни ринкової ситуації, на відміну від великих корпорацій. Крім того, ця частина підприємств успішно доповнювала виробництво великих об'єднань, часто працюючи на їх замовлення.

Основним напрямом бюджетно-податкової політики було скорочення державних витрат. Було здійснено скорочення кількості державних чиновників та загального рівня витрат на утримання державного апарата. Складовою частиною зменшення державних витрат було зниження видатків бюджету на соціальні цілі та жорсткий контроль над рівнем заробітної плати.

Внаслідок змін в податковому законодавстві ставка податку на доходи була знижена, і податкові пільги для приватного бізнесу були розширені. Ставка податку на прибуток найбільших корпорацій послідовно знижувалася спочатку до 50 %, а потім до 35 %. Були скасовані внески підприємців до

фондів соціального страхування для зайнятої робочої сили. Збільшилась ставка податку на додану вартість (з 8 % до 15 %), яка обтяжувала широкий асортимент товарів першої необхідності, а також побутові послуги та медичну допомогу. Доля непрямих податків у доходах бюджету зросла з 34 % у 1979 році до 39 % у 1981 році.

Антиінфляційна політика здійснювалася за допомогою скорочення державних позик, які надавалися приватному сектору, контролю темпів зростання грошової маси, підвищення процентної ставки та зменшення кількості державних службовців.

Реформи цього періоду також вплинули на зовнішньоекономічну діяльність. У 1980 році були скасовані всі обмеження на експорт капіталу. На початку 80-х років середньорічний розмір зовнішньоекономічних інвестицій приватного капіталу становив у середньому 35 млрд фунтів стерлінгів. Основна частина англійського капіталу експортувалась до розвинутих промислових країн.

Велика увага приділялася раціоналізації виробництва. Були реалізовані програми технічної реконструкції та модернізації електротехнічного машинобудування, текстильної промисловості та інших галузей. Більша частина інвестицій спрямовувалася на заміну та модернізацію обладнання, впровадження нових енерго- та ресурсозберігаючих технологій. Найбільший приріст капіталовкладень був у автомобільному виробництві, хімічній, поліграфічній та целюлозно-паперовій промисловості. Одночасно зберігався високий рівень витрат на дослідження та розробку в області військових технологій.

Зростання зайнятості в економіці призводило до зниження рівня безробіття. Якщо в 1987 році без роботи було 9,8 % робочої сили, то в 1989 році ця цифра знизилась до 6,8 %. Для зменшення кількості безробітних була розроблена програма їх професійної підготовки.

Важними складовими економічного зростання були споживчий попит населення та приватні капіталовкладення, позитивна динаміка яких була

пов'язана зі зростанням доступності кредиту. Це призвело до зростання як споживчих витрат населення, особливо на товари тривалого споживання, так і обсягів приватних інвестицій, найбільший зріст яких відбувався у виробництві автомобілів, целюлозно-паперовій та поліграфічній галузях.

Внаслідок економічної політики темпи економічного зростання в 80-х роках становили в середньому 3-4 % на рік, що перевищувало аналогічні показники в інших країнах. Зростання продуктивності праці в середньому становило 2,5 % на рік, поступаючись лише Японії. Темпи інфляції знизилися з 16% у 1980 році до 4% у 1983 році.

Отже, після закінчення Другої світової війни європейським країнам відкрилися нові перспективи, що виявилися особливо важливими для тих регіонів, які перед війною перебували в складному економічному становищі. План Маршалла відіграв важливу роль у подоланні наслідків війни та сприяв відновленню та розвитку низки європейських країн. Цей план нині розглядається як передова програма відновлення Європи після війни завдяки наступним особливостям: зобов'язання європейських урядів проводити переговори між собою для перетворення двосторонніх торговельно-економічних відносин на багатосторонні та взаємовигідні; зобов'язання сприяти співпраці між урядами, підприємствами та профспілками для спільних дій щодо збільшення виробництва та створення умов, які сприяють цьому; свобода вибору напрямків відновлення Європи, планування інвестицій для модернізації, реструктуризації та будівництва підприємств, інфраструктури та житла; стратегічне спрямування на довгострокове відновлення та економічний розвиток Європи; значна фінансова підтримка від США, переважно у формі безповоротних грантів. Ці заходи сприяли успішній відбудові та розвитку Європи після війни.

2.2 Відтворення економіки країн Азії після періоду деколонізації та конфліктів (Японія, Південна Корея, Тайвань)

Після періоду деколонізації та конфліктів країни Азії, такі як Японія, Південна та Північна Корея та Тайвань, стали стикатися з викликами відтворення своїх економік та суспільств. Кожна з цих країн обрала свій власний шлях розвитку, і вони досягли різних результатів.

Особливу увагу заслуговує досвід Японії в реконструкції економіки після Другої світової війни, оскільки протягом 1935–1945 років країна потрапила в руйнівний стан: рівень промислового виробництва зменшився до 20% від показників 1939 року, 70 % промислових потужностей були зруйновані, а країна втратила всі захоплені території, які забезпечували сировину, паливо та продовольство.

Щоб розпочати процес відновлення, Японія здійснила цілий ряд економічних заходів, які можна розділити на два етапи: перший – період демілітаризації та лібералізації під контролем США, та другий – період після відходу американців, коли Японія розробила власну економічну модель.

На першому етапі США контролювали Японію та сприяли впровадженню ліберальних змін, які були необхідні для відновлення країни. Після програшу в Китаї, Японія стала геополітичною зброєю для США в регіоні, і тому американська допомога була значною. Спільно з тим, були обмежені можливості військової промисловості.

Американська допомога, яка перевищувала допомогу більшості країн Європи, спрямовувалася на створення сильного партнера в Азії. Існує перебільшене уявлення про масштаби наданої Сполученими Штатами Америки економічної допомоги Японії, основними компонентами якої були пільгові кредити у грошовій та натуральній формах, що становили 2,4 мільярда доларів у період 1945–1952 років, що складало близько 4,5% ВВП Японії того часу. Крім того, Японії були надані кредити Світового банку на суму 860 мільйонів доларів. Це стало ключовим фактором в успішному відновленні Японії [50].

Другий етап розвитку – після відходу американців, коли Японія розробила власну економічну модель, яка поєднала ліберальні, планові та специфічні для японської культури аспекти. Ця модель допомогла Японії досягти вражаючих успіхів в економічному розвитку.

Відразу після кінця війни, кілька молодих чиновників розпочали розробку плану відновлення японської економіки. Ці інженери-електрики, Сабуро Окіта та Йоносуке Гото, регулярно проводили наради та дослідження з різних аспектів відновлення, залучаючи посадовців та науковців [50]. Спочатку наради були неофіційними, але пізніше їх визнали офіційними дослідженнями Міністерства закордонних справ. За результатами цих нарад був складений Заключний звіт, який було опубліковано у вересні 1946 року. Цей звіт, під назвою «Основні проблеми економічної реконструкції Японії», став значущим втіленням японського економічного мислення. Багато ідей з цього звіту є застосовними для політики не тільки Японії, але й інших країн і нині. Методи та підходи, запропоновані в звіті, можуть бути використані після вивчення японського досвіду, включаючи проєкти політики для інших країн [8].

Звіт складається з двох основних частин. Перша частина присвячена аналізу нової глобальної ситуації, історичному стану та географічному положенню переможеної Японії. У цій частині також детально розглядаються причини поразки у війні та виділяються позитивні аспекти в даній ситуації. Друга частина включає пропозиції щодо розвитку окремих галузей та стимулювання експорту, з конкретними заходами та діями державної політики. Особлива увага надається відновленню реальних галузей економіки, при цьому інвестиції визнаються як основний пріоритет, а споживання обмежується для забезпечення стабільного росту. Зосередження на вільних ринках та насиченні ресурсами є ключовими аспектами відновлення. Пропозиції щодо розвитку кожної галузі базуються на аналізі та включають конкретні програми, які сприяли б відновленню економіки Японії та в інших регіонах.

У 1945 році, був ухвалений закон про ліквідацію дзайбацу – промислових картелів. Ці картелі контролювали акції найбільших компаній військово-

промислового комплексу, які були основою японської економіки перед війною. Це дозволило США встановити антимонопольний контроль над економікою.

У 1949 році в Японії була проведена податкова реформа. Під час неї були знижені корпоративні податки, але водночас збільшено оподаткування населення, яке раніше практично не було оподатковане. Паралельно з цим була здійснена аграрна реформа та відкритий продаж земель. Держава конфіскувала землі від попередніх землевласників та продавала їх фермерам за пільговими цінами. Ця реформа зосереджувалася на підвищенні продуктивності сільськогосподарських земель, оскільки ця галузь є важливою в Японії, незважаючи на обмежену площу сільськогосподарських земель. Це призвело до появи заможних аграріїв, які інвестували в банківську систему та нові технології. Також були зняті обмеження на переїзд до міст, що сприяло розвитку робочої сили та індустріалізації [17, с. 81].

Таким чином, антимонопольний контроль, податкова та аграрна реформи сприяли відновленню та розвитку японської економіки після війни, а також створили підґрунтя для подальших економічних зрушень та успіхів.

У 1950 році в Японії була проведена бюджетна реформа, яка передбачала припинення виплат компенсацій військовим заводам та безоплатних субсидій неприбутковим підприємствам. Японська влада вирішила не відновлювати зруйновану промисловість, а розпочати будівництво нової з нуля. Така стратегія побудована на особливостях японської культури, яка відзначалася економічною ощадливістю. Японці витрачали відносно мало, а збережені кошти вкладали в банки або інвестували в акції промислових підприємств.

У 1949 році США обмежили імпорт іноземних автомобілів в країну в якості протекціоністського заходу, що спричинило зростання попиту на внутрішні товари, включаючи японські.

Корейська війна (1950-1953 років) також вплинула на економіку Японії позитивним чином. США зробили значні замовлення в японських підприємствах для виробництва матеріалів і техніки для військових потреб, що підштовхнуло промисловий розвиток країни.

Ці фактори разом сприяли ефективному відновленню та розвитку японської економіки після війни, створюючи фундамент для подальшого економічного зростання і успіху країни.

Після відходу США, японська влада отримала більшу вільність у керуванні країною і вирішенні внутрішніх справ. Японці почали впроваджувати управлінські практики, які відображали особливості їхньої культури. Це призвело до створення планової економіки, адаптованої до японських реалій. Один із ключових аспектів полягав у визначенні пріоритетних галузей розвитку. Починаючи з металургії, енергетики та суднобудування в 1950-х роках, пріоритети змінилися на електроніку та автомобілебудування в 1960-х.

Однією з національних особливостей було те, що хоча державне планування мало індикативний характер, воно було дотримуване всією країною. Це означало, що компанії з пріоритетних галузей отримували значну державну підтримку, таку як субсидії, пільгові кредити, обмеження іноземних інвестицій та мит на імпорт конкурентної продукції. Особливий аспект полягав у тому, що у складанні планів брали участь представники фінансових груп і корпорацій, але зловживання були мінімізовані.

Культура довічної прихильності працівника до підприємства та висока працездатність і самопожертва японців заради процвітання корпорацій також відіграли важливу роль у розвитку японської економіки. Ці цінності сприяли збереженню стабільності та ефективності внутрішніх процесів в компаніях і в цілому в економіці країни.

Високотехнологічне виробництво та інновації дійсно стали ключовими складовими успішного відновлення японської економіки. Підхід Японії до інвестування в науково-технічний розвиток та скупівлю патентів відіграв важливу роль у створенні високотехнологічних продуктів та виходу на світові ринки.

Зосередження на виробництві технологічної продукції, яка має попит на світовому ринку, дозволило Японії швидко стати гравцем на міжнародній арені. Інвестування в дослідження та розробки, а також виділення великих коштів на

науково-технічні розробки, сприяло розвитку інноваційної бази і забезпечило виробництво конкурентоспроможної продукції.

Результати вражаючі – показник ВВП на душу населення вже в 1956 році перевищив довоєнний рівень, а середній річний приріст ВВП душу населення склав 7,1 %. Швидкі темпи росту дозволили Японії вийти на друге місце у світі за обсягом ВВП та промислового виробництва до 1969 року.

Ці успіхи зробили японську економіку прикладом успішного відновлення та розвитку, а підхід до технологічного інноваційного розвитку став основою для подальшого розвитку японської економіки та її глобального впливу. Загалом, економічне диво Японії було досягнуте завдяки поєднанню фінансової допомоги США, ліберальних реформ, та власної унікальної економічної моделі, яка дозволила країні відновити та значно підвищити свій економічний потенціал.

Цікавим є також досвід економічного відтворення Південної Кореї після Другої світової війни. Стан Південної Кореї після війни справді був дуже складним. Розділення країни та зруйнована економіка в Південній Кореї створили великі виклики для відновлення та розвитку. Спільно з великою допомогою США, Південна Корея виявила важливі аспекти, які сприяли її подальшому економічному диву.

Стратегічні інвестиції та фінансова підтримка від США допомогли країні відновити інфраструктуру та розпочати процес економічного розвитку. Реформи, такі як земельна реформа та масова освіта, стали важливими факторами у забезпеченні стійкої економічної та соціальної бази для розвитку. Земельна реформа допомогла знизити нерівність та забезпечити доступ до землі для селян, а масова освіта покращила кваліфікації населення та підготувала робочу силу для індустріалізації.

Насамкінець, хоча початкові роки після війни були важкими, Південна Корея змогла використати допомогу та провести ключові реформи для створення економічної бази, яка пізніше допомогла їй перетворитися в одну з найбільших економік світу.

Південна Корея не позичала гроші та не отримувала зовнішніх інвестицій протягом періоду з 1945 по 1961 рік. Втім, вона отримала значну суму у вигляді грантів від США, понад 3,1 мільярда дол., що складає середньорічно 193 мільйони дол. протягом 16 років. Ця сума вдвічі більше, ніж отримали країни Бенілюксу від плану Маршалла, на третину більше, ніж Франція, і на 10 % більше, ніж Великобританія. Гранти, надані Південній Кореї з 1945 по 1961 рік, перевищили загальний обсяг кредитів Світового банку для нових незалежних держав [4; 13].

Ця фінансова допомога, технологічна співпраця, торговельні відносини з США, зростання експорту, швидка індустріалізація, зростання добробуту громадян та їх споживання, а також конкурентоспроможність у важкій промисловості та побутовій електроніці великим чином сприяли вражаючому зростанню ВВП Південної Кореї в 31 тисячу разів з 1953 року. Слід підкреслити і важливість податкових регуляторів, які вплинули на привабливість країн як Сінгапур та Гонконг для іноземних інвестицій завдяки сприянню їх розвитку як податкових осередків.

Значний внесок зовнішньої допомоги, переважно від США, становив близько 80% усіх державних доходів та значну частку від ВВП Південної Кореї. Паралельно із використанням цих коштів для своїх потреб, уряд здійснював також накопичення доларів, які пізніше продавалися за офіційним обмінним курсом підприємцям з привілейованими правами [27].

За цієї політики країна обмежено експортувала. Наприклад, у 1956 році вартість експорту складала 25 млн дол., тоді як імпорт становив 389 млн. дол. Збиток у торговельному балансі врівноважувався за допомогою фінансових вливань від США. Такий підхід до господарської політики мав відображення у складних дисбалансах. До 1957 року продаж товарів, одержаних в рамках американської допомоги, становив значну частину бюджету Південної Кореї, проте уряд також допускав масову емісію грошей. Це викликало різке економічне зростання, яке було не досить стійким [70].

Початок економічних реформ в Кореї припадає на 1961 рік, коли нова команда реформаторів під керівництвом генерала Пак Чон Хі прийшла до влади. Основною метою адміністрації було перетворити країну з відсталої аграрної на сучасну промислову державу через централізоване управління [38].

Економічному підйому Південної Кореї значною мірою сприяла В'єтнамська війна, оскільки США стали великим покупцем продукції. У 1967 році доходи від військових контрактів становили 185 млн дол., що складало близько 4 % щорічного ВВП країни. Допомогло також співробітництво з розвинутою Японією. Використання недорогої південнокорейської робочої сили та японського капіталу з передовими технологіями стали ключовою формулою економічного вдосконалення. Внаслідок війни, товари легкої промисловості, спільно виготовлені в Південній Кореї, склали понад 70 % її експорту, а Японія стала великим іноземним інвестором у Південній Кореї [40].

Серед основних пріоритетів було зміцнення ключових галузей промисловості, зменшення безробіття та вдосконалення управлінських практик. Серія заходів була спрямована на підвищення експортної діяльності, що забезпечувало підвищення конкурентоспроможності південнокорейських товарів та продуктивності праці. Серед ключових галузей промисловості були електроніка, суднобудування та автомобільна промисловість. Уряд активно підтримував відкриття нових підприємств у цих сферах. Внаслідок прийнятих заходів, темпи промислового виробництва зростали на 25 % щорічно, а у середині 1970-х років збільшилися до 45 % щорічно. Починаючи з 1960-х років, економіка Південної Кореї почала стрімко зростати. З 1962 по 1989 рік, ВВП зростав в середньому на 8 % щорічно (від 2,3 мільярда доларів у 1962 році до 204 мільярдів доларів у 1989 році). Середній річний дохід населення також збільшився з 87 доларів на душу населення у 1962 році до 4830 доларів у 1989 році. У частку промислового сектору у 1962 році складала 14,3 % ВВП, а в 1987 році – 30,3%. Обсяг торгівлі товарів народного споживання зроста з 480 мільйонів доларів у 1962 році до 127,9 мільярдів доларів у 1990 році.

Наприкінці 1980-х років, внутрішній ринок Південної Кореї став головною силою економічного росту. Зростання попиту на автомобілі та інші дорогі товари було обумовлено підвищенням платоспроможності населення. Це призвело до зміни економічної політики уряду, спрямованої на забезпечення самозабезпечення і зменшення залежності від інших держав. Сектор послуг також розцвітав в цей період [48].

Таким чином, з 1960 до 1980 року Південна Корея відзначалася стабільним економічним ростом в середньому на рівні 8 %, а ВВП перевищував ВПП Північної Кореї у кілька разів. У період з 1963 по 1969 роки середньорічний ріст ВВП досягав навіть 35 %. Цей період зростання створив міцний фундамент для Південної Кореї, що дозволило їй стати однією з ведучих світових економік уже до 2000 року [2].

Отже, Південна Корея – приклад економічного дива, яке розгорнулося практично за одне покоління. Незважаючи на руйнівні наслідки війни, держава вражаючим чином відбудувала потужну економіку і швидко ввійшла до дванадцятки найбільш розвинених країн за обсягом ВВП.

Відтворення економіки Тайваню – це історія успіху, яка почалася з глибокого відсталого стану після Другої світової війни і спрямована на створення однієї з найбільш розвинених індустріальних економік у світі. Тайвань вдосконалив свою промисловість, експортний сектор та інноваційні зусилля, що зробило його важливим гравцем на світовому ринку.

Тайвань, не зважаючи на свій статус «частково визнаної держави», повноправно вважається одним з «азіатських тигрів». Протягом періоду під впливом Японії, економіка Тайваню здебільшого мала колоніальну спрямованість, при цьому ресурси острова використовувалися для підтримки економічного та військового розвитку Японської імперії. Ця політика розпочалася за губернатора Кодама Гентаро та досягла свого піку у 1943 році, під час Другої світової війни.

Після закінчення Другої світової війни та розпаду Японської імперії, Тайвань розпочав свій шлях до індустріалізації через проведення земельної

реформи 1953 року. Ця реформа, спрямована на модернізацію сільськогосподарського сектору, була здійснена з використанням досвіду аграрної реформи в Японії. Важливу роль у розробці закону про реформу відіграв американський економіст В. Ладежінський, який був також автором японської реформи 1946 року. За цією реформою, надлишкові земельні площі великих власників були примусово викуплені і перерозподілені між селянами за умовами довгострокового погашення коштів. Цей крок сприяв ліквідації орендної системи та зростанню класу дрібних селян-власників. Перетворені колишні поміщики стали інвесторами в нові економічні ініціативи. Аграрна реформа складалася з трьох етапів: обмеження орендної плати за землю адміністративними заходами (1949 рік), продаж державних земель селянам (1951 рік) та продаж земель великих власників селянам (1953 рік).

Американська допомога була важливим фактором стабілізації Тайваню після війни. Вона становила понад 30% внутрішніх інвестицій у період з 1951 по 1962 рік. Разом із державним плануванням та змінами на експортних ринках ці чинники сприяли успішній індустріалізації. За цей час економіка перейшла від аграрного спрямування (32 % ВВП в 1952 році) до промислового орієнтування (47 % ВВП в 1986 році). У 1960-1970-х роках річне зростання ВВП складало близько 10% в середньому [59]. Так Тайвань перетворився з отримувача допомоги США в 1950-их і на початку 1960-их в активного міжнародного інвестора.

Безперечно, існування сприятливих геополітичних обставин було важливою передумовою для успішної трансформації тайванської економіки. Незважаючи на зменшення рівня допомоги від США в 1970 році, ця держава продовжувала відігравати важливу роль у підтримці індустріалізації, забезпечуючи безпеку та зберігаючи економічні зв'язки. Невизначеність у відносинах зі США сприяла розвитку експортно-орієнтованого підходу, що прискорило зрушення від субсидійного імпортозаміщення на початку 1950-их до високоорієнтованого експорту. За рахунок зростання зовнішньої торгівлі та експорту знизилася значущість сільського господарства в економіці [59]. В

1970-их Тайвань, так само як і Корея, перейшов від виробництва низької вартості, такого як текстиль та іграшки, до важкої промисловості та інфраструктури, а потім – до сучасної електроніки. З 1980 року економіка Тайваню відкривалася все більше, а уряд проводив приватизацію державних підприємств [59]. Технологічний розвиток сприяв створенню Наукового парку Синьчжу у 198 році. Інвестиції в Китай також підтримували розвиток торгівлі, зміцнюючи позицію Тайваню на ринку США. В період з 1981 по 1995 роки економіка виростала в середньому на 7,52 %, при цьому сектор послуг став основним джерелом зростання, перевищивши промисловий сектор (51,67%) [62, с. 4].

Тайвань активно направляє свої інвестиції, переважно на країни Азії. Наприклад, приватні інвестиції з Тайваню в економіку Китаю, які у 2012 році становили близько 10,9 мільярда дол. США, приблизно дорівнювали обсягу інвестицій у всі країни Південно-Східної Азії.

Таким чином, можна відзначити декілька ключових факторів, що сприяли економічному успіху азіатських країн:

- початковий етап впровадження міжнародних програм допомоги в умовах воєнного конфлікту сприяв мобілізації як суспільства, так і еліт;
- зовнішня загроза від Радянського Союзу стала стимулом для підтримки та допомоги від Західного світу;
- жорсткий авторитарний стиль управління, наочно продемонстрований Сінгапуром та Південною Кореєю, забезпечував швидкість впровадження необхідних реформ;
- неформальний контроль з боку англосаксів, таких як США та Британія, сприяв боротьбі з корупцією та створенню рівних прав; державна служба в цих країнах функціонувала як сервісна установа, податки сприяли якісному обслуговуванню, а меритократія стимулювала високу конкуренцію серед державних службовців;
- забезпечення безпекової бази Сполученими Штатами Америки, зокрема розміщенням їх військових баз, сприяло стабільності;

– патронат та захист від США забезпечували фінансову підтримку, гранти, інвестиції, технології та ефективну податкову політику від англосаксів.

Ці фактори виявилися сприятливими для розвитку «Азіатських економічних тигрів» та можуть надавати цінний досвід для України в умовах відтворення економіки.

Висновок до розділу 2

У розділі вказано на те, що після закінчення Другої світової війни європейським країнам відкрилися нові перспективи, що виявилися особливо важливими для тих регіонів, які перед війною перебували в складному економічному становищі. На підставі опрацювання джерел було встановлено, що План Маршалла й нині розглядається як передова програма відновлення Європи після війни завдяки наступним особливостям: зобов'язання європейських урядів проводити переговори між собою для перетворення двосторонніх торговельно-економічних відносин на багатосторонні та взаємовигідні; зобов'язання сприяти співпраці між урядами, підприємствами та профспілками для спільних дій щодо збільшення виробництва та створення умов, які сприяють цьому; свобода вибору напрямків відновлення Європи, планування інвестицій для модернізації, реструктуризації та будівництва підприємств, інфраструктури та житла; стратегічне спрямування на довгострокове відновлення та економічний розвиток Європи; значна фінансова підтримка від США, переважно у формі безповоротних грантів.

Наголошено на тому, що після періоду деколонізації та конфліктів країни Азії, такі як Японія, Південна та Північна Корея та Тайвань, обрали свій власний шлях розвитку, завдяки якому досягли значних результатів. Детальний аналіз їх шляхів успіху дав змогу відзначити ряд ключових факторів, що сприяли цьому, а саме: жорсткий авторитарний стиль управління; активна боротьба з корупцією; фінансова підтримка та захист від США; інвестиції, технології та ефективна податкова політика від англосаксів тощо.

РОЗДІЛ 3

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО НАПРЯМІВ ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1 Оцінка стану економіки України та можливостей її відтворення

Глобалізація стає важливим напрямком розвитку світової економіки, обумовлена інформатизацією, яка в значній мірі підвищує і збагачує потенціал економічного зростання в усіх країнах світу. Перехід до інформаційного суспільства відкрив для України різноманітні технологічні можливості для економічного розвитку, які вона використовує для визначення та обґрунтування пріоритетів у своєму економічному зростанні, включаючи поточні та стратегічні плани діяльності з метою стати країною інновацій та інформаційного розвитку для досягнення сталого процвітання.

В останні роки в країні відбулося значне поліпшення ситуації. На довгострокову перспективу були розроблені різноманітні стратегії, програми та плани їх впровадження [32], проведені прогнози і розроблені сценарії розвитку національної економіки [19; 37; 43; 47; 56]. Спрямування на нове економічне зростання та розвиток країни до 2030 року визначені в Національній економічній стратегії [33]. Цей документ містить завдання державної економічної політики, основні принципи та цінності, ключові напрямки розвитку, стратегічні цілі та шляхи їх досягнення. В цьому документі також покладено конкретні заходи з оновлення економіки України, такі як: підвищення продуктивності праці, зниження зношеності основних активів, розширення обсягів промислового виробництва, впровадження смарт-спеціалізацій, підтримка переходу до Індустрії 4.0. Під час прийняття цього стратегічного документу було акцентовано на тому, що Україна має значний потенціал завдяки природним ресурсам, географічному положенню та якості людського капіталу [33]. Цифрова трансформація була визначена як основний

інструмент для досягнення стратегічної мети – збільшення ВВП до 1 трлн доларів США до 2030 року [44].

Визначення амбіційних економічних цілей держави до 2030 року було підтримано завдяки проведенню Аудиту української економіки Державною аудиторською службою України та Рахунковою палатою України [1]. Протягом 2019-2020 років було здійснено 2103 перевірки фінансово-господарської діяльності, 223 перевірки закупівель, 16 010 моніторингів закупівель та інші аудиторські перевірки, які виявили фінансові порушення та недоліки на загальну суму 625,1 млрд гривень. Аудит охопив підсумки майже 30-річного періоду існування незалежної України, розкривши всі етапи непослідовної політики в питаннях розвитку держави. На основі цих результатів було здійснено оцінку впливу проведеної політики на поточний рівень економічного і соціального розвитку України та можливості для довгострокового зростання.

Під час розробки Національної економічної стратегії було зафіксовано такі економічні показники, що свідчать про недостатнє використання потенціалу: у сільському господарстві – менше ніж третина наявних можливостей, розробка корисних копалин – лише 36 %, використання лісових площ – 16-19 % від загальної площі країни, стан доріг — 90 % зношеності, енергоблоків ТЕС – 92 % та інші [1, с. 7-8]. Була спроба врахувати проблеми, накопичені за 30 років, при формулюванні векторів економічного розвитку [6].

У зв'язку з війною в Україні умови для економічного зростання значно погіршилися, вимагаючи виборів нових напрямків розвитку. В даному контексті, обрані стратегічні напрями розвитку галузей економіки та їх пріоритети потребують перегляду очікуваних результатів, взаємозв'язку та впровадження нових механізмів управління.

На думку О. Бородіної та В. Ляшенко, поточна ситуація відзначається наявністю різних зовнішніх та внутрішніх викликів. Зовнішні виклики включають наступні аспекти: воєнний конфлікт в Україні може внести зміни на міжнародних ринках продовольства та енергетики, а подовження конфлікту може спричинити значне підвищення цін на металургійну продукцію,

продовольство та енергетику. Внутрішні виклики охоплюють: розриви в ланцюгах доданої вартості та поставок, втрати робочої сили через участь в обороні країни та примусову міграцію, а також появу серйозних проблем з логістикою [5, с. 123].

Економічні збитки, завдані військовою агресією, мають значний обсяг, і їх можна виміряти кількісно. На даний момент, ВВП України практично повністю залежить від ситуації на фронті. Згідно з висновками журналу FORBES, лише за перший місяць війни українська економіка втратила понад 50% середньорічного ВВП, приблизно 30% підприємств повністю припинили свою діяльність та 45% підприємств значно зменшили обсяг виробництва [29].

Світовий банк, оцінюючи ситуацію за 2022 відзначив серйозний спад рівня ВВП в Україні на 29,1% [77]. Згідно з аналізом проведеним Київською школою економіки (KSE Institute), загальні прямі та непрямі економічні втрати України від воєнних дій станом на середину 2022 року склали \$235,1 млрд. [20].

В сучасний період в Україні можна спостерігати реальний занепад, який виявляється у тому, що значна частина населення опинилася за межами бідності. Ще з початку 2022 року у нашій країні зафіксовано критично низький рівень безробіття в порівнянні з країнами Європи. Введення прожиткового мінімуму на рівні 2 393 грн та мінімальної заробітної плати у розмірі 6 500 грн з 1 січня 2022 року, на тлі зростаючого рівня інфляції та податку на заробітну плату, не забезпечують належного рівня життя для громадян. Це впливає на зниження попиту від платоспроможного населення, що призводить до скорочення обсягів пропозиції товарів і послуг. Зменшення економічного зростання та збільшення рівня бідності – це наслідки цього явища. Для зниження впливу таких наслідків необхідно переосмислити підходи до проведення реформ для стимулювання економічного росту. Один з напрямків – це активізація підприємницької діяльності та залучення іноземних інвестицій. Проте, необхідно обережно використовувати бюджетні ресурси.

З метою продовження інноваційного курсу економічного розвитку, необхідно провести аналіз та аргументовано скоригувати наявну Національну економічну стратегію. Це є необхідним для врахування непередбачуваних економічних змін, відновлення системного економічного порядку та впровадження інноваційних технологій та механізмів у виконання стратегії. Запропоновані дії обґрунтовують необхідність розширення методичного інструментарію для стратегічного планування економічного зростання країни в умовах кризового стану.

Реалізація таких заходів у сучасних умовах України зіткнулася з рядом труднощів, включаючи:

- недостатньо ефективну інституційну структуру економіки;
- високий рівень корупції;
- неадекватну підтримку розвитку малого та середнього бізнесу;
- слабку платоспроможність населення, що призводить до зосередження доходів у підприємств-монополістів;
- недоцільну кредитну політику, яка ускладнює доступ до кредитів для реального сектору економіки;
- недоліки законодавства щодо підтримки малого та середнього бізнесу. У розвинених країнах доля малого та середнього бізнесу в структурі ВВП становить 50-70%, в Україні ж - лише 5-6%, що свідчить про нерівновагу в економічному розвитку;
- відсутність адаптованого законодавства для підтримки малого та середнього бізнесу;
- відсутність належного регулювання прав інтелектуальної власності.

Створення сприятливого середовища для підприємницької діяльності є ключовим чинником для успішної реалізації цих заходів. Однак, Україна в рейтингу «Doing Business» посідає 112 місце серед 189 країн світу [28]. Щоб забезпечити економічний ріст, необхідно сприяти розвитку високотехнологічних виробництв, які базуються на інтелектуальних інноваціях та додають велику вартість. Це сприятиме збільшенню податкових надходжень,

розвитку високотехнологічної економіки та відновленню промисловості на нових засадах. Держава має підтримувати розвиток та популяризацію високих технологій на міжнародному ринку шляхом участі в конференціях, виставках та форумах [53, с. 221].

За десять останніх років обсяг державних кредитів, як показано у Таблиці 3.1, практично збільшився вдвічі і досяг 128 млрд. доларів, що становить майже 79% ВВП. Це значно перевищує допомогу, надану європейським країнам за планом Маршалла після війни.

Таблиця 3.1 Державний і гарантований державою борг України в динаміці за 2013–2023 рр.

Роки	Державний і гарантований державою борг України							Державний борг до ВВП (%)
	загальний борг	приріст		зовнішній борг		внутрішній борг		
		млн.дол	%	млн.дол	%	млн.дол	%	
на 31.12.2013	73078.2	8583.0	+13.3	37536.0	-2.0	35542.2	+37.6	40.1
на 31.12.2014	69794.8	-3283.4	-4.5	38792.2	+3.3	31002.6	-12.8	70.2
на 31.12.2015	65505.7	-4289.2	-6.1	43445.4	+12.0	22060.2	-28.8	79.4
на 31.12.2016	70970.9	5465.2	+8.3	45604.6	+5.0	25366.2	+15.0	81.0
на 31.12.2017	76305.2	5334.3	+7.5	48989.4	+7.4	27315.8	+7.7	71.8
на 31.12.2018	78323.0	2017.8	+2.6	50462.5	+3	27860.5	+1.9	60.9
на 31.12.2019	84364.5	6041.5	+7.7	48940.8	-3	35423.7	+27.1	50.3
на 31.12.2020	90255.4	5890.9	+7.0	53720.8	+9.7	36534.6	+3.1	60.8
на 31.12.2021	97947.4	7692.0	+8.5	57197.0	+6.5	40750.4	+11.5	48.9
на 31.12.2022	111343.7	13396.3	+13.7	71398.6	+24.8	39945.1	-1.9	78.4
на 30.06.2023	128810.6	17466.9	+15.7	87075.3	+21.9	41735.3	+4.5	-

Джерело: складено автором за матеріалами Державного боргу України [12].

Використовуючи значущі зовнішні фінансові потоки, Україна, на жаль, не спрямовувала їх у напрямки та сектори економіки, які могли б виступити ініціаторами зростання інших секторів [41]. Президент Національної академії наук України Б. Патон акцентує увагу на першочерговому розвитку передусім новітніх науково-технічних досягнень та матеріалів, розвитку космічної, ракетної та інших важливих галузей техніки [41]. Водночас, країна надалі

відзначає збільшену повільність в технологічному розвитку. Перелік інвестиційних венчурних фондів, що працюють в Україні, свідчить, що інноваційна діяльність не є їхньою основною пріоритетною сферою упродовж останніх років [17].

Отже, не заважаючи на складну ситуацію в економічній сфері України, важливим є той факт, що в Україні є значний потенціал природних ресурсів та інтелектуальних резервів, які, взаємодіючи, можуть сприяти швидкому відновленню економіки, враховуючи нові реалії розвитку країни. В даний момент Україна має унікальну можливість провести корінну трансформацію держави на всіх рівнях, і цей шанс повинен бути використаний належним чином, з ефективним застосуванням закордонного досвіду для великомасштабних післявоєнних перетворень. Зважаючи на високу вартість, яку заплатила держава, цей шанс має бути використаний найкращим способом.

3.2 Пропозиції використання досвіду зарубіжних країн з відтворення та розвитку економіки України

Сучасна економічна ситуація в сучасній Україні визначається дуалізмом, де на одному полюсі спостерігаються деструктивні процеси, породжені воєнними діями, а на іншому полюсі відкриваються можливості, що раніше були розглянуті лише як потенційні перспективи розвитку. Серед них слід відзначити: фактичну енергетичну євроінтеграцію України з підключенням до європейського енергетичного простору ENTSO-E наприкінці лютого 2022 року та набуття Україною статусу кандидата на повноправне членство в Європейському Союзі.

Президент України В. Зеленський висловив необхідність створення чіткого розуміння сталого розвитку економіки після воєнних подій та визначив ряд пріоритетів:

- забезпечення комфортного та сприятливого середовища для малого та середнього бізнесу, включаючи податкові та адміністративні умови;

– прискорення цифровізації та впровадження реформ у сферах безпеки, судової системи, боротьби з корупцією та інших.

За словами Президента, це передбачає не лише великий обсяг роботи, а й переосмислення того, як країна розвиватиметься в майбутньому. Він акцентував увагу на галузях, які можуть стати основою для зростання після конфлікту, та необхідності збільшити рівень переробки в Україні, уникнувши попередньої залежності від сировини. Президент заключив, що для розвитку країни важливіше не лише фінансові ресурси, а й ідеї та людський потенціал [42].

Відтворення економіки після війни української території буде проводитися поетапно. Водночас неможливо заперечити, що регіональний та секторальний розвиток будуть здійснюватися в умовах обмежених ресурсів та значних збитків. Етапи відтворення економіки України після воєнних подій можна розділити на дві фази: перед завершенням військових дій та після їх завершення.

Перша фаза, що передуює завершенню війни, включає такі кроки:

- переміщення бізнесу для забезпечення його функціонування в більш безпечних регіонах;
- документування збитків та їх систематизація за категоріями в реєстрі;
- створення плану відновлення на основі систематизованих даних.

Після завершення військових дій мають відбутися наступні процеси:

– відновлення критичної інфраструктури, включаючи електромережі, дороги, залізничні зв'язки, газопостачання, водопостачання та Інтернет, лікарень, шкіл та тимчасового житла для тих, хто втратив своє майно за рахунок залучення значної міжнародної гуманітарної допомоги

– відновлення економіки в цілому, що передбачає використання принципів Індустрії 4.0 для оновлення промислового сектору, створення нових робочих місць та стійких джерел доходів, продовження реформ та гармонізація законодавства з європейськими стандартами, включаючи систему сертифікації,

антиолігархічні закони, реформу правоохоронного сектору, антикорупційну політику, прозорість публічних закупівель та модернізацію-приватизацію промислових підприємств.

– досягнення стабільного економічного зростання, а саме розробка програм підтримки та розвитку підприємництва з використанням стимулюючої регуляторної та податкової політики; реалізація збалансованої фінансової політики та підсилення енергетичного сектору, впровадження концепції ніаршорингу для перетворення України на мега-індустріальний парк для Європи, ефективне управління регіональною енергетикою та розвиток енергетичної інфраструктури [5].

Ці етапи відновлення сприятимуть відновленню та зміцненню економічної стійкості України після важких воєнних випробувань.

Повоєнне економічне відтворення України буде вимагати застосування таких аспектів досвіду зі світового державотворення в умовах кризи:

- системність реформ для забезпечення комплексного та послідовного підходу;
- забезпечення сталих джерел фінансування, які дозволять підтримувати відновлення на тривалій перспективі;
- глибина процесу, що передбачає ретельне та всебічне розглядання всіх аспектів реформ.

Очевидно, що для здійснення таких значущих змін виникають фінансові та інституціональні питання, пов'язані з розподілом ресурсів та належним координаційним механізмом для відтворення економіки України.

Для відтворення економіки України після війни розглядаються наступні можливі джерела ресурсів:

- використання спеціальних рахунків у міжнародних фінансових інституціях або фондах, які вже були в частковому обсязі використані для фінансування [26];
- потенційні компенсації або відшкодування втрат від агресії, які стануть можливими при настанні мирних умов;

- можливість конфіскації майна РФ за кордоном, включаючи банки та фінансові установи інших країн, хоча ця процедура вимагає значного обсягу бюрократії та тривалого часу;
- реальний ресурс у формі конфіскації майна РФ в Україні, хоча його обсяги є незначними для компенсації великих збитків.

Згідно з усіма наведеними варіантами, лише перший має реальний потенціал для реалізації. Щодо ставлення Європейського Союзу (ЄС) та Сполучених Штатів Америки (США) до майбутньої долі України, наразі є усі підстави вважати, що ці партнери підтримають прагнення України створити сильну, демократичну та промислово-розвинену країну з різноманітною та конкурентоспроможною економікою, здатною створювати значний додатковий обсяг продуктів та послуг на ринку і гарантувати високий рівень життя для громадян. По-перше, Європа відчуває певну міру відповідальності і провини перед Україною за підтримку режиму Путіна до конфлікту та окупації Криму та частини Донбасу РФ в 2014–2015 роках. По-друге, українці несуть важку відповідальність за захист не лише своєї держави та її незалежності, але й ідеалів та свободи всієї Європи. Сама ситуація активно підтримує цю позицію, нагадуючи ЄС, «для чого він взагалі був створений», як зазначає Р. Брегман [57]. По-третє, подача Україною заявки на членство в ЄС та позитивний відгук щодо цієї ініціативи від Європейської Комісії та Європейського Парламенту свідчать про зацікавленість ЄС у майбутньому успіху України. Очевидно, Європейському Союзу потрібна стабільна та процвітаюча Україна, яка б сприяла розвитку та прогресу в Європі, а не становила джерело нестабільності. Ці фактори підкріплюють упевненість, що об'єднані зусилля спільноти ЄС та США можуть сприяти позитивному майбутньому для України.

Таким чином, ефективне відтворення української економіки залежить від значної підтримки з боку Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки, а також від ретельного та ефективного використання наданої допомоги. ЄС та його країни-члени виявили політичну волю та відданість

допомозі Україні в її відновленні після конфлікту. Пріоритетне фінансування, призначене для України, має становити значну частину (90%) міжнародної фінансової допомоги. Ці кошти повинні спрямовуватися на будівництво нових великих промислових підприємств, реконструкцію постраждалих підприємств на нових технологічно-цифрових засадах, відновлення інфраструктури та житлового фонду. Важливо вже зараз домовитися про таку схему фінансування, яка допоможе забезпечити стабільне повоєнне економічне зростання України.

З метою забезпечення прозорості та ефективного використання іноземних коштів Україна має встановити чіткий механізм контролю за їх витратами. Важливо підтримувати високий рівень довіри між Україною та ЄС, уникаючи корупції та недоцільного використання ресурсів. Від цього залежить майбутнє України, включаючи перспективу вступу до Європейського Союзу та подальший діалог з європейськими партнерами.

Завдяки унікальним геополітичним, економічним та соціальним обставинам, важливої ролі України на світових ринках, таких як продовольство, енергетика, металургія та інше, важливо відзначити, що Україна повинна брати активну участь у підготовці та реалізації міжнародних заходів з відновлення економіки. Саме Україна повинна висувати власні конструктивні підходи до подальшого розвитку, враховуючи як світовий досвід, так і потенційні ризики.

Стосовно інституціонального впровадження стратегії відновлення української економіки після війни, передбачається створення двох ключових органів: Національної Ради з Відновлення України від Наслідків Війни [34] та Міжнародної Агенції з Відновлення України. Останню порівнюють із Economic Cooperation Administration (ECA), яка сприяла реалізації Маршаллівського плану для Європи. Передбачається, що дана Агенція буде афілійована з Європейським Союзом, зберігаючи при цьому автономію у процесі прийняття рішень. Крім того, їй буде надано статус дорадчо-консультативного органу та планується співпраця з Національною Радою з Відновлення України.

Україна має власне бачення комплексного плану повоєнного відтворення національної економіки, спрямованого на нові технологічні принципи та

довгострокове процвітання. Цей План аналогічний «плану Дауеса» [11] та «плану Маршалла» [60] і має включати конкретні етапи і дії. Реалізація такого Плану вимагає певної організаційної структури, що забезпечує широку участь європейських та зарубіжних інститутів, компаній та організацій у вирішенні складних завдань структурної перебудови на національному, регіональному та місцевому рівнях. Для розробки концепції Плану та його фундаментальних засад, за аналогією з повоєнною Францією, потрібні найкращі та найбільш кваліфіковані фахівці – науковці, підприємці, промисловці, освітяни, представники інноваційних структур, громадські організації та органи влади, що користуються довірою громадськості на засадах рівноправності.

При розробці та затвердженні ключових позицій Плану важливо мінімізувати бюрократичні перепони, спростити координаційні та затверджувальні процедури та забезпечити підзвітність куратора Плану напряму перед прем'єр-міністром України. План має стати основою національної політики та трансформаційною програмою країни, а всі інші стратегії та документи повинні бути узгоджені з Планом та націлені на його реалізацію. План повинен надати цілісне бачення післявоєнної ситуації в країні, визначити першочергові завдання, виділити пріоритетні види діяльності або їх групи, які здатні реанімувати економіку та забезпечити стійке довгострокове економічне зростання. За прикладом Франції, для кожної з цих сфер діяльності необхідно розробити програми модернізації з уточненням завдань для конкретних проєктів. Для фінансування робіт в рамках програм повинен бути створений національний Фонд відбудови, реконструкції та розвитку.

Таким чином, основними цілями Плану є:

- створення середовища для розвитку конкурентоспроможних виробництв та сприяння реалізації потенціалу людського капіталу в країні;
- модернізація державних активів для їхнього інтегрування у європейські виробничі ланцюги;
- створення умов для приваблення приватних інвестицій у розвиток високотехнологічного виробництва в Україні.

В рамках вже згаданого Плану передбачено наступні напрями розвитку:

- розширення високотехнологічних галузей, зокрема, включення українських виробничих потужностей в виробничі ланцюги ЄС після їх модернізації та вбудовування високотехнологічних виробництв.

- співпраця у галузях: авіаційна (спільне виробництво важких транспортних літаків), космічна (виробництво штучних супутників та ракет), ОПК (спільне виробництво військової техніки за стандартами НАТО);

- створення повного виробничого циклу в атомній енергетиці та розвиток інших високотехнологічних кластерів у співпраці з іноземними партнерами;

- модернізація енергетики на рівнях муніципальному та національному, включаючи комунальну енергетику та використання нетрадиційних видів палива;

- оновлення інфраструктури на рівнях центральному, регіональному та місцевому, включаючи залучення фінансових ресурсів для відновлення транспортної та енергетичної інфраструктури;

- розвиток агропромислового комплексу за допомогою передачі масивів землі європейським аграрним компаніям та залучення цільового фінансування для покращення якості продукції та розширення виробництва;

- впровадження співробітництва закладів вищої освіти України з європейськими освітніми та дослідними установами для розвитку людського капіталу;

- створення моделі державно-приватного партнерства для розвитку енергетики та інфраструктурних проєктів, а також випуск цільових облігацій для підвищення якості с/г продукції та впровадження необхідного обладнання.

Зазначені напрями відіграють ключову роль у впровадженні економічної інтеграції України до ЄС, а також сприятимуть економічному відновленню, росту та підтриманню суверенітету країни.

Враховуючи приклади міжнародної допомоги, наданої повоєнній Європі та країнам Азії після періоду деколонізації та конфліктів, ми вважаємо

доцільним застосувати наступні принципи впровадження програм міжнародної допомоги, які можуть бути ефективними для повоєнного відтворення економіки України (див. Таблицю 3.2).

Таблиця 3.2 Принципи впровадження програм міжнародної допомоги для повоєнного відтворення економіки України

Джерела надання допомоги	комплексна багатостороння міжнародна допомога від країн-партнерів, зокрема США, ЄС та Великобританії.
Умови надання допомоги	виконання антиолігархічних законів, боротьба з корупцією, реформування правоохоронного сектору
Підхід до розвитку	фокус на створенні можливостей в усіх сферах розвитку економіки та суспільства, докорінна трансформація для швидкого та якісного нового розвитку
Спільно скоординовані зусилля	координація спільних дій Національної ради з відновлення України та відповідних міжнародних структур
Участь стейкхолдерів	залучення міжнародних експертів, українських науковців, фінансових та бізнес-кіл, представників безпекових та правових структур
Перспективи модернізації, взаємна вигода	перетворення України на сучасну країну з оновленою промисловою інфраструктурою, інноваційним потенціалом, інвестиційною привабливістю, мега-індустріальним парком та логістичним хабом для Європи
Ризики для України	забезпечення антикорупційних заходів, реальний контроль за цільовим використанням ресурсів та коштів, прозорість державних закупівель, підзвітність та податкова дисципліна

Джерело: складено автором.

Основні напрямки відтворення економіки України, враховуючи міжнародний досвід, включають:

- забезпечення безпекової бази;
- реалізація програм гуманітарної допомоги та соціальної підтримки;

- здійснення макрофінансової стабілізації;
- оновлення та відбудова інфраструктури;
- впровадження програми декарбонізації та «зеленого переходу» для досягнення енергетичної незалежності;
- інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості та створення зони вільної торгівлі;
- проведення процесів націоналізації, модернізації та приватизації.

Розглянемо їх більш детально.

Повоєнне відновлення базується на *безпековому фундаменті*, що передбачає інтеграцію регіональних цивільних органів управління, основних інфраструктурних споруд (таких як аеропорти, залізниці, транспортні магістралі, соціальні структури) та військових структур (включаючи військові центри та бази). Цей вид інтеграції сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості, оскільки зможе підтвердити надійність даної безпекової основи [4].

Необхідно розглянути включення нормативних пропозицій, спрямованих на забезпечення базового доходу для найбільш уразливих верств населення та внутрішньо переміщених осіб в рамках *програм гуманітарної допомоги та соціальної підтримки*. Це може сприяти поверненню трудових ресурсів з-за кордону та запобіганню міграції. Важливо зауважити, що Уряд вже анонсував механізм надання житлових іпотечних кредитів з мінімальною ставкою [31].

Звертаючи увагу на *макрофінансову стабілізацію*, можна відзначити, що у перших місяцях війни здійснене розсудливе зниження імпорту сприяло досягненню певної стійкості гривні та запобігло різким амплітудним змінам. Проте в майбутньому намічається необхідність у валютному курсі, що пройде через лібералізацію, а також у вирішенні проблемних кредитів через застосування підходів, що аналогічні практиці Японії – це викуп державою проблемних кредитів у банків та їх фінансове відновлення [46]. Важливо зауважити, що існуватиме дефіцит в бюджеті, який з часом зростатиме. Це, безумовно, вимагатиме регулярної зовнішньої фінансової підтримки,

аналогічно до підходу, використаному у Плані Маршалла. Підвищення податкового навантаження для заповнення бюджетної «діри» в даному випадку може стати деструктивною альтернативою.

Відновлення та реконструкція інфраструктури передбачає кілька ключових аспектів. По-перше, необхідно буде збудувати населені пункти спочатку з нуля. Важливим є те, щоб цей процес мав характер якісного перетворення, а не механічного копіювання минулого. По-друге, відновлення інфраструктури має засновуватися на сучасних принципах, зокрема, спрямованих на ефективне використання енергії та перехід до «зеленого» підходу. Ця процедура може відігравати важливу роль у створенні нових можливостей для працевлаштування. Крім того, за умов належного впровадження програм державно-приватного партнерства, вона може гарантувати залучення інвестицій та підвищити інвестиційну привабливість проєктів.

Програма декарбонізації, впровадження «зеленого переходу» та досягнення енергетичної незалежності має наступні ключові компоненти: сприяння розвитку «зеленої» енергетики та виробництва «зеленої» енергії, спонукання виробників на всіх рівнях до виробництва енергії, зайві обсяги якої можна продавати на оптовому ринку; впровадження принципів «москітної» економіки для активного сприяння невеликим проєктам, спрямованим на підвищення енергоефективності конкретних об'єктів, таких як підприємства, домогосподарства тощо; інституційна підтримка процесу «зеленого переходу» через створення Агентства з декарбонізації («зелений перехід») з широкими повноваженнями у сфері комунікацій та здатністю впливати на скорочення викидів вуглецю в усіх відповідних сферах.

Включення до світових ланцюгів доданої вартості та створення зони вільної торгівлі є важливими аспектами. Ключовою метою є створення для інвесторів механізмів, що сприяють максимальному розвитку, включаючи компенсаторні заходи для збалансування можливих втрат або підключення до інженерних мереж. Пріоритети розвитку включають переробну промисловість

та створення індустріальних парків. Однією з перспективних концепцій є ніаршорінг, який передбачає перетворення України на промислову зону, що буде служити мега-індустріальним парком для Європи. Це, в свою чергу, активно сприятиме розвитку сектору послуг.

Прийняття стратегії «Націоналізація-модернізація-приватизація» передбачає послідовний підхід до промислових об'єктів у ключових секторах економіки. Це охоплює націоналізацію підприємств у важливих галузях, їх подальшу модернізацію та інвестиційну стимуляцію для залучення зарубіжних коштів, а також наступний етап - приватизацію промислових об'єктів. Для залучення потенційних інвесторів без додаткових обмежень, рекомендується впровадити нову податкову модель «10-10-10», в якій передбачені податки на рівні 10% для прибутку, ПДФО та ПДВ, а також скасування воєнного збору [30]. Ця модель може сприяти розвитку офшорного бізнесу в Україні та залученню інвестицій, перетворенню країни на інноваційний офшор та податкову гавань. Важливим є також визнання юрисдикції судів Великобританії у міжнародних спорах, що може сприяти залученню уваги інвесторів та унормуванню законодавства згідно європейським стандартам.

Наразі Україна не може обмежитися досягненням скромного довоєнного рівня соціально-економічного розвитку, який не відповідає її потенціалу. Отож, завдання відновлення післявоєнної України має бути спрямоване на радикальну перетворення структури економіки, зміну аграрно-сировинного підходу на індустріально-інноваційний, заснований на створенні сучасної високотехнологічної та цифрової промисловості в контексті впровадження концепції Індустрії 4.0. Важливо зауважити, що саме Україна повинна виступити з цією ініціативою, якщо вона прагне уникнути тягаря посереднього, монотонного існування аграрної країни.

Інноваційна діяльність стає джерелом стимулювання соціально-економічного зростання та послідовного підвищення рівня та якості життя населення. Передові технології та структурні перетворення можуть допомогти Україні здійснити відновлення свого індустріального сектору та забезпечити

сталу та стійку економічну динаміку. Важливо підтримувати інноваційність та розвиток нових технологій як основні чинники, які сприятимуть відновленню та зміцненню держави після російської агресії.

Справді, підвищення інноваційності та конкурентоспроможності національної економіки є складним та тривалим процесом, особливо в умовах нової історичної реальності та сукупності викликів. Для ефективного управління інноваційним розвитком є потрібним розглядати нові підходи, які враховують різноманітні вимоги та умови. Одним із цікавих підходів до управління інноваційними процесами є «модель чотириланкової спіралі» (Quadruple Helix Model) [71], яка активно використовується в Європейському Союзі. Згідно з цією моделлю, підприємства, науковці, державні інституції та споживачі співпрацюють між собою з метою сприяння інноваційному розвитку. Однак особливістю цієї моделі є активна роль громадян та громадянського суспільства. Вона позначає, що громадяни, користувачі, мешканці, організації та інші суб'єкти можуть бути споживачами та співавторами інновацій, допомагаючи в їхньому розвитку. Це дозволяє більше уваги приділяти їхнім потребам та побажанням, забезпечуючи більш якісні та відповідні інновації.

Такий підхід може бути особливо корисним для України, допомагаючи залучити широке коло громадян та громадських організацій до інноваційного процесу, підвищити їхню участь у формуванні та реалізації інноваційних проєктів, а також забезпечити більше врахування реальних потреб та вимог суспільства. Однак це вимагатиме певних зусиль для створення сприятливого середовища для активної участі громадян у процесі інноваційного розвитку, а також для підтримки співпраці між різними структурами та суб'єктами в рамках моделі чотириланкової спіралі.

Для досягнення економічного відтворення потрібні невідкладні заходи. Для цього важливо впровадити прагматичну економічну політику, спрямовану на сталий суспільний розвиток на основі верховенства права та соціальної справедливості. Як підкреслюють Д. Серебрянський та А. Капелюш, «для забезпечення фінансової стабільності та сталого економічного зростання

необхідне концептуальне переосмислення державної політики...» [39, с. 22]. Ефективна державна економічна політика повинна спрямовуватися на виявлення основних недоліків ринку та сприяти збалансованому розвитку різних секторів.

Політика державного дирижизму, що поєднує державне планування розвитку секторів економіки та стимулювання конкуренції приватних підприємств [51, с. 147], передбачає використання всіх доступних інструментів держави для проведення структурних реформ. Головною метою таких реформ є створення нової конкурентоспроможної та збалансованої індустріальної економіки шляхом розвитку тих секторів, які сприяють створенню високої доданої вартості. У цьому контексті держава відіграє роль ініціатора та координатора структурних змін, спрямованих на найважливіші та невідкладні напрямки розвитку економіки.

Подальший розвиток місцевого самоврядування та розширення повноважень територіальних громад виступають ключовими складовими для гарантування безпеки, стимулювання економічного росту та забезпечення соціальної стабільності в Україні. На рівнях регіонів та громад існують широкі можливості для сприяння підприємництву та привертання інвестицій: спрощене створення необхідних умов для бізнес-ініціатив, ефективна взаємодія та встановлення партнерських зв'язків з інвесторами, реалізація пілотних проєктів тощо. У висловах відомої української вченого Г. Возняк відображено цю ідею: «Регіональний розвиток насамперед є економічною концепцією, яка враховує взаємовплив економічної діяльності та інтеграції ринків на територіально-географічні об'єкти» [7, с. 8].

Визначення основних стратегічних рішень щодо напрямку соціально-економічного розвитку регіонів лежить у відповідальності центральної влади, тоді як реалізація планів соціально-економічного розвитку повинна бути завданням місцевої влади, зокрема органів місцевого самоврядування на рівні регіонів, районів та громад. Це включає посилення ролі та впливу місцевих органів влади.

Загальну концепцію економічного відтворення та розвитку України можна узагальнити на схемі, яку представлено на рисунку 3.1.

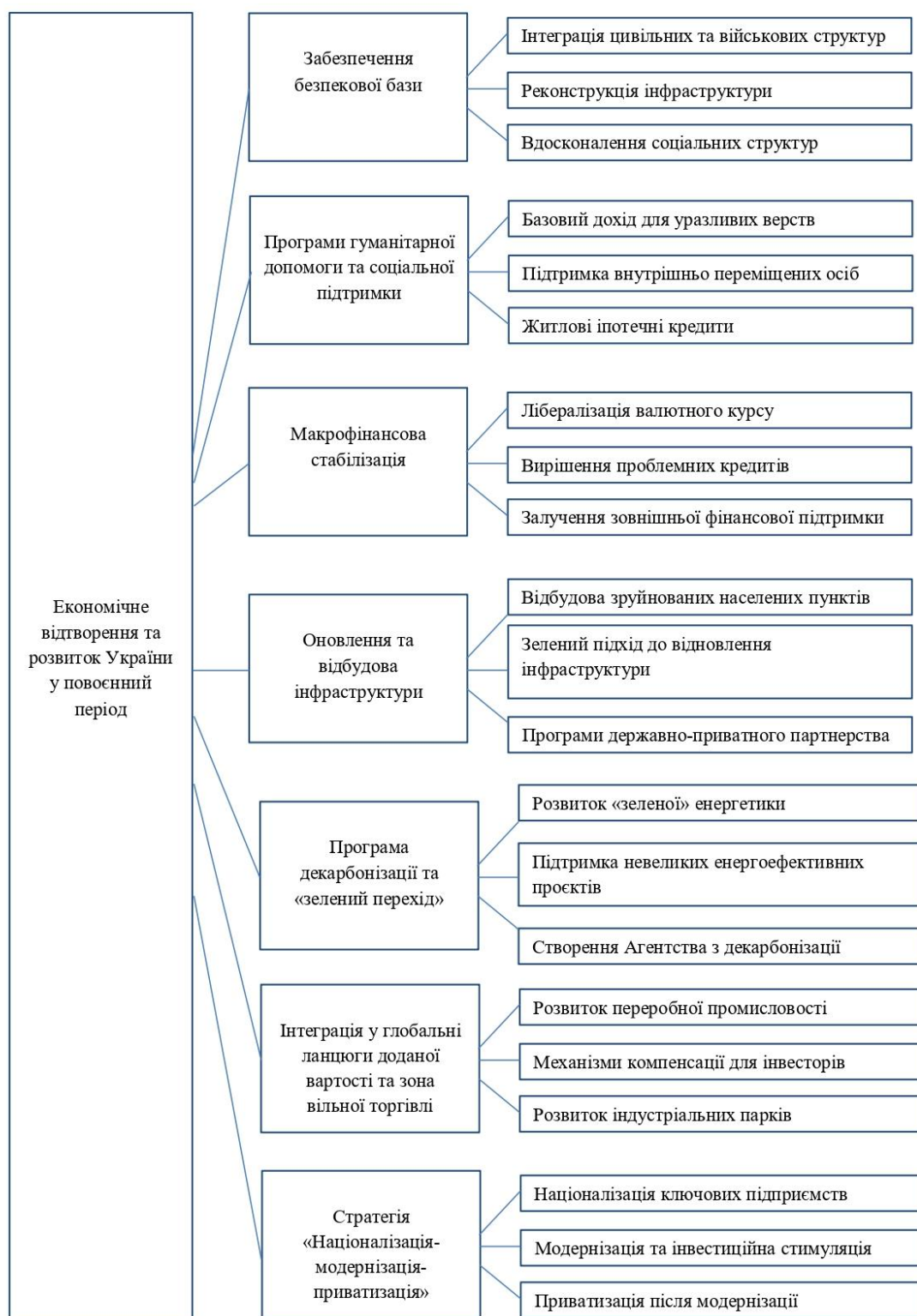

Рис. 3.1 Концепція економічного відтворення та розвитку України

Джерело: складено автором

Ця концепція вимагає уточнення, узгодження, розробки нормативно-правового базису та подальшої практичної реалізації.

Таким чином, завдання відродження України, зокрема її економіки, промислової і соціальної інфраструктури, системи розвитку людського потенціалу виходять далеко за межі простої відновлювальної роботи над пошкодженими житловими спорудами, дорогами, виробничими та науково-освітніми об'єктами тощо на територіях, де відбуваються бойові дії. Головною метою державних стратегій розвитку має стати створення відсутньої «тканини» економіки, необхідної для інтеграції наявних економічних ресурсів з метою створення життєздатної економічної системи, яка забезпечує налагодження ресурсів для відновлення та довгострокового розвитку. Україна повинна активно брати участь у підготовці та реалізації міжнародних заходів з відновлення економіки, пропонуючи власне бачення розвитку з урахуванням міжнародного досвіду та внутрішніх ризиків. Основна увага має бути приділена перетворенню України з економіки, заснованої на сировинних ресурсах, на інноваційну, виробничу та енергетично незалежну. Ключові аспекти включають розвиток інновацій, сприятливу податкову політику, розвиток високотехнологічних галузей, інвестування у людський капітал, що забезпечить стабільний розвиток у майбутньому.

Висновок до розділу 3

У розділі доведено, що поточна ситуація в Україні відзначається наявністю різних зовнішніх та внутрішніх викликів. У зв'язку з війною в Україні умови для економічного зростання значно погіршилися, вимагаючи виборів нових напрямків розвитку. Проте наголошено, що не заважаючи на складну ситуацію в економічній сфері України, важливим є той факт, що в Україні є значний потенціал природних ресурсів та інтелектуальних резервів, які, взаємодіючи, можуть сприяти швидкому відновленню економіки, враховуючи нові реалії розвитку країни.

Встановлено, що трансформації економіки держави, враховуючи міжнародний досвід, має відбуватися за рахунок: забезпечення безпекової бази; реалізації програм гуманітарної допомоги та соціальної підтримки; здійснення макрофінансової стабілізації; оновлення та відбудови інфраструктури; впровадження програми декарбонізації та «зеленого переходу» для досягнення енергетичної незалежності; інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості та створення зони вільної торгівлі; проведення процесів націоналізації, модернізації та приватизації.

Наголошено на тому, що Україна має власне бачення комплексного плану повоєнного відтворення національної економіки, спрямованого на нові технологічні принципи та довгострокове процвітання. Реалізація такого Плану вимагає певної організаційної структури, що забезпечує широку участь європейських та зарубіжних інститутів, компаній та організацій у вирішенні складних завдань структурної перебудови на національному, регіональному та місцевому рівнях.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі сформовано ряд теоретичних, методичних і практичних положень щодо міжнародного досвіду відтворення економіки країн у повоєнний період. Основні результати дослідження знайшли відображення у висновках і пропозиціях у контексті визначених у роботі мети і завдань.

1. З'ясовано, що проблема відтворення економіки країн є актуальною і комплексною. Зміст ключових понять, таких як «війна», «збройний конфлікт», «відтворення економіки», «нова економіка» та «стійкий економічний розвиток» був уточнений для подальшого аналізу процесу відтворення економіки. Під терміном «відтворення економіки» розуміємо комплекс заходів у різних сферах господарської діяльності країни, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності, розвиток виробництва, підвищення рівня життя громадян і збільшення внутрішнього та зовнішнього попиту, за рахунок використання інноваційних підходів та технологій.

2. Розкрито особливості відтворення економіки країн у повоєнний період. Доведено, що повоєнний період характеризується складністю завдань щодо відновлення зруйнованих структур та встановлення стійкого економічного зростання. Проаналізовано механізми функціонування відтворення економіки, які є основою для здійснення ефективного та сталого розвитку економічної системи країни, а саме: інвестиційний, розподільчий, інноваційний, споживчий. У повоєнний період країни можуть застосовувати різні стратегії для відновлення своєї економіки. Основні типи стратегій відтворення економіки в контексті повоєнного періоду включають: модель «господарського чуда», ліберальна модель, соціальна модель, змішана модель, модель «зеленого відновлення», модель регіонального розвитку. Виявлено, що ці стратегії можуть поєднуватися, змінюватися в залежності від умов, ресурсів та цілей кожної країни. Важливо вибрати ту стратегію, яка найкраще відповідає конкретним потребам та можливостям країни, забезпечуючи стійкий та збалансований розвиток.

3. Досліджено міжнародний досвід відтворення економіки країн Західної Європи після Другої світової війни та країн Азії після періоду деколонізації та конфліктів. Ретельний аналіз досвіду країн Західної Європи та Азії показав, що успішне відтворення економіки базується на реалізації системних реформ, залученні іноземних інвестицій та активному розвитку експорту. Західноєвропейський досвід наголошує на соціальних аспектах, тоді як Азійський досвід акцентує на розвитку виробництва. Відзначено, що успіх повоєнного відтворення економіки країн не залежав лише від фінансової допомоги, але й від організаційної роботи, проведеної американською адміністрацією, яка сприяла узгодженій та незалежній діяльності західноєвропейських та азійських країн для відновлення їхніх зруйнованих економік. Вирішальним фактором у «плані Маршалла» були зусилля самих європейців – ентузіастів ідеї відродженої, мирної та єдиної Європи. Вони здатні були самостійно та успішно вирішити свої економічні труднощі.

4. Здійснено оцінку стану економіки України та можливості її відтворення. Виявлено, що сучасний стан економіки України відзначається викликами та можливостями. Низька інвестиційна активність, слабка інфраструктура та недостатня інноваційність потребують уваги. Однак не заважаючи на складну ситуацію в економічній сфері, важливим є той факт, що в Україні є значний потенціал природних ресурсів та інтелектуальних резервів, які, взаємодіючи, можуть сприяти швидкому відновленню економіки, враховуючи нові реалії розвитку країни. У даний момент Україна має унікальну можливість провести корінну трансформацію держави на всіх рівнях, і цей шанс повинен бути використаний належним чином, з ефективним застосуванням закордонного досвіду для великомасштабних післявоєнних перетворень.

5. Розроблено пропозиції використання досвіду зарубіжних країн з відтворення та розвитку економіки України. За результатами аналізу, запропоновано ряд заходів для використання зарубіжного досвіду. Це включає створення інвестиційних зон, заохочення розвитку інноваційних галузей,

спрямування ресурсів на інфраструктуру та активізацію міжнародної співпраці з метою повернення капіталу та технологій. Доведено, що відтворення економіки України в післявоєнний період буде складним завданням, особливо в умовах обмежених ресурсів. Відзначено, що зміни та відродження економіки України можливі завдяки міжнародній спільноті. Отже, на першому етапі після війни, центральним завданням для української влади, громадських організацій, волонтерів та інших учасників суспільного життя буде знаходження та активне залучення різноманітних ресурсів, які використовуватимуться для відновлення економіки, зведення нових виробничих та науково-освітніх потужностей, підвищення якості економічних показників та перехід на більш високий рівень розвитку. На відміну від умов реалізації Плану Маршалла в повоєнній Європі, який стосувався мирної, але зруйнованої європейської структури, ситуація в Україні вимагає особливого підходу. Потрібно створювати модель розвитку, яка враховуватиме активний внутрішній конфлікт та можливості інтеграції з розвинутими країнами. Досягнення цих цілей вимагатиме спільних зусиль та співпраці з міжнародними партнерами, мобілізації внутрішніх та зовнішніх ресурсів, залучення інвестицій та технологій. Таким чином, наступний етап історії України буде вимагати відповідальності, рішучості та співпраці для досягнення важливих економічних перетворень та побудови стійкого та процвітаючого майбутнього.

У підсумку, дослідження підтвердило, що успішне відтворення економіки вимагає системного підходу та використання власного досвіду на тлі зарубіжних передових практик. Майбутні дослідження мають розглядати розробку стратегій розвитку регіонів з урахуванням їхнього потенціалу та стану господарського комплексу після воєнної агресії з боку Російської Федерації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аудит економіки України 2030. Кабінет Міністрів України (6 листопада 2020 р.). 2020. 123 с. URL: <https://nes2030.org.ua/#rec246061582>
2. Баранов В.В. Досвід розбудови інноваційного середовища Південної Кореї: економічний аспект. Інтелект XXI. 2020. № 1. С. 9-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2020_1_3
3. Бобровська О.Ю. Вектори «нової економіки» і умови їх ефективного досягнення. Економіка та держава. 2022. № 5. С. 44-49. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2022/8.pdf
4. Бородіна О. Базові тренди повоєнної трансформації економіки України: бюджетна децентралізація, індустрія 4.0, регіональний енергоменеджмент. Journal of Innovations and Sustainability. 2022. 6 (1). URL: <https://doi.org/10.51599/is.2022.06.01.04>
5. Бородіна О.А., Ляшенко В.І. Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України. Вісник економічної науки України. 2022. 1 (42). С. 121-134.
6. Вектори економічного розвитку 2030. Кабінет Міністрів України (6 листопада 2020 р.). 2020. 416 с. URL: <https://nes2030.org.ua/#rec246061582>
7. Возняк Г.В. Регіональний розвиток: сутність і методична основа. Регіональна економіка. 2015. № 3. С. 34-43.
8. Голишева Є.О., Грищенко О.Ф., Макаренко Є.В. Аналіз досвіду країн «азійських тигрів» для формування стратегічних напрямків науковотехнологічного розвитку вітчизняних промислових підприємств. Ефективна економіка. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
9. Грабчук О.М. Фінансове регулювання розвитку економіки України у стані глибокої рецесії. Економічний аналіз: збірник наукових праць. Тернопільський національний економічний університет. 2014. Т. 18. № 2. С. 134-141.

10. Гуменюк Л. Соціальна конфліктологія : підруч. Міждержавні конфлікти. Львів : ЛДУВС, 2015. 564 с. URL: https://pidruchniki.com/78492/psihologiya/mezhderzhavni_konflikti
11. Дауэс Ч. Доклад комиссии Дауэса «Финансовое восстановление Германии». М.: Финансовое издательство, 1925. 268 с.
12. Державний борг України (2013–2023). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debt>
13. Економічне диво за одне покоління: Південна Корея – приклад для України. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/400091/ekonomichne-dyvo-za-odnepokolinnya-pivden-na-koreya-pryklad-dlya-ukrayiny>
14. Ерхард Л. Добробут для всіх. URL: [http://bibliograph.com.ua/erhard\\$1/index.htm](http://bibliograph.com.ua/erhard$1/index.htm)
15. Ємець В.В. Економічний розвиток у повоєнний період в Україні: загальні аспекти. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 7-8. С. 51-56.
16. Железняк Я. П'ять історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pisly_a.html
17. Іванов С.В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. Економіка України. 2019. № 1. С. 75-89.
18. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь (за загальною редакцією В.М. Гейця та інших), 2015. 336 с.
19. Інституційно-організаційні основи проведення форсайт дослідження «Економіка України – 2050»: колективна монографія (за ред. М.І. Скрипниченко). Інститут економіки та прогнозування НАН України. Київ, 2021. 485 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/358.pdf> ISBN 978-966-02-9830-9
20. Київська школа економіки. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/07/NRC_CLEAN_Final_Jul1_Losses-and-Needs-Report.pdf

21. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154
22. Лібанова Е.М., Горбулін В.П., Пирожков С.І. та ін. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі : нац. доп. Київ: НАН України, 2015. 363 с.
23. Матросова Л.М. Проблеми розвитку агропромислового комплексу України як напрям підвищення конкурентоспроможності економіки. Інфраструктура ринку. 2020. № 42. С. 83-90.
24. Михальська В.В. Політика управління постконфліктними територіями. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки: збірник наукових праць, 2017. № 1(13). С. 131-144.
25. Миценко І.М., Сухомлин М.О., Юрченко О.В. Зовнішньоторговельні відносини України з країнами ЄС: стан, тенденції та пріоритети розвитку. Економічний вісник Донбасу. 2021. № 3 (65). С. 81-91. URL: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3\(65\)-81-91](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3(65)-81-91)
26. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraine_received_cad_450_million_from_canada-3571
27. Мусіна Л. Економічна політика і розвиток реформ Південної Кореї – досвід для України. Фінанси України. 2005. № 6. С. 79-82.
28. Офіційний сайт всесвітнього банку. Doing Business Report. URL: <https://archive.doingbusiness.org/en/doingbusiness>
29. Площа окупованої України, втрати російської техніки та 17 діб столичних тривог. Вісім фактів про три місяці війни від Forbes. Інфографіка. URL: <https://forbes.ua/inside/ploshcha-okupovanoi-ukraini-vtrati-rosiyskoi-tekhniki-ta-17-dib-stolichnikh-trivog-10-faktiv-pro-tri-misyatsi-viyni-vid-forbes-infografika-24052022-6167>
30. Прасад А. У Зеленського очікують на нову податкову модель найближчими місяцями. URL: <https://forbes.ua/news/u-zelenskogo-ochikuyut-pri-nyyat-tya-novoi-podatkovoi-modeli-u-nayblizhchi-mis-yatsi-16-082022-7724>

31. Прем'єр-міністр: Програма «Доступна іпотека» запрацює з 1 жовтня 2022 року для чотирьох категорій громадян. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premier-ministr-prohrama-dostupna-ipoteka-zapratsiuie-z-1-zhovtnia-2022-roku-dlia-chotyrok-katehorii-hro-madian>

32. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6952020-п#Text>

33. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text>

34. Про Національну раду з відновлення України від наслідків війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/pro-nacionalnu-radu-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni>

35. Пудичева Г., Несененко П. Стан української енергетики в контексті розвитку світової енергетики. Науковий вісник Ужгородського університету. 2018. № 3 (22). С. 42-46.

36. Райнерт Е.С. Як багаті країни стали багатими... і чому бідні країни залишаються бідними. Видавництво «Саміт-книга», 2019. 416 с.

37. Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. 532 с.

38. Семенюк І.В. Особливості історичної традиції Південнокорейського суспільства. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2013. № 55. С. 45-55. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_55_45.pdf

39. Серебрянський Д., Капелюш А. Взаємодія фіскальної та монетарної політики в умовах фінансової стабілізації економіки України. Вісник НБУ. 2015. № 6. С. 22-28.

40. Скоробогатова Н.Є., Кухарук А.Д., Пишнограєв І.О. Динамічний аналіз складових економіко-інноваційного розвитку країн світу. Бізнес Інформ. 2017. № 5. С. 26-33.

41. Сорока М. По фронту науки – революційно: неповторний стиль Бориса Патона. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2352593-po-frontu-nauki-revolucijno-nepovtornij-stil-borisa-patona.html>
42. Ukraïner – Як відбудувати країну після війни. Володимир Зеленський. URL: <https://ukraïner.net/vidbudova/>
43. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. 2-ге вид. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.
44. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>
45. Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку: колективна монографія. НАН України. Київ: Інститут економіки та прогнозування, 2012. 720 с.
46. Фітас Н.Ю. Участь держави в управлінні проблемними активами банків в умовах кризи. Фінансова система України. Наукові записки. Серія «Економіка». 2011. № 17. С. 405-411.
47. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015-2020 роки) і довгостроковий (2020-2030 роки) часові горизонти. Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 136 с.
48. Халіна О.В. Креативна економіка як основа економічного розвитку країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. Бізнес Інформ. 2020. № 4. С. 57-62.
49. Хватов Ю.Ю. Економіка Франції: етапи і аналіз сучасних тенденцій розвитку. Академічний огляд. 2016. № 2. С. 118-126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2016_2_16
50. Целищев И. Японская модель роста: сбережения, кредитование, инвестирование. Мировая экономика и международные отношения. 2001. № 6. С. 87-96.
51. Черленяк І.І., Проскура В.Ф., Шелемба М.М. Технологічні виклики індустрії 4.0 та інструменти промислової політики: аналіз досвіду Південної

Кореї. Науковий вісник Ужгородського університету. 2018. № 2 (52). С. 144-156.

52. Чирок І.М. Нова економіка: навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 236 с.

53. Чорній В. Шляхи відродження економіки України в післявоєнний період із урахуванням світового досвіду. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки». 2022. № 6 (2). С. 219-223.

54. Шарко М.В., Гусарина Н.В. Трансформація термінологічного апарата економічного розвитку інноваційної діяльності в умовах динамічних змін зовнішнього середовища. Проблеми економіки. 2017. № 4. С. 344-350.

55. Швець К.А. Світові моделі управління постконфліктними територіями. Досвід для України. Політичне життя. 2022. № 2. С. 61-69.

56. Шевченко А.В. Інструменти активізації інноваційного розвитку у промисловості України на засадах СМАРТ-спеціалізації: аналітична записка (опубліковано 22.12.2021) НІДС: Центр економічних і соціальних досліджень. 22 с. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/instrumenty-aktyvizatsiyi-inno-vatsiynoho-rozvytku-u-promyslovosti-ukrayiny>.

57. Bregman R. Why Europe Needs Ukraine. The Atlantic, 2022. URL: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/04/why-europe-needs-ukraine/629476/>

58. Carl von Clausewitz On War. Princeton University Press, 2008. 753 p.

59. Chaebol in Transition. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/000944550404000306>

60. De Long J.B., Eichengreen B. The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program. URL: http://www.j-bradford-delong.net/pdf_files/Marshall_Large.pdf

61. Devlin G., Bleackley M. Strategic Alliances Guidelines for success. *Long Range Planning*, 1988, Vol. 21, no. 5. P. 18-23.

62. Dunbabin J. The Cold War: the great powers and their allies. Harlow: Longman, 2008. 688 p.

63. Eichengreen B. Institutional prerequisites for economic growth: Europe after World War II. *European Economic Review*, 1994, Vol. 38 (3–4), P. 883-890. URL: [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(94\)90124-4](https://doi.org/10.1016/0014-2921(94)90124-4)
64. Encyclopedia Britannica. Marshall Plan, 2021. URL: <https://www.britannica.com/event/Marshall-Plan>
65. Feldman V.P., Audretsch D.B. Innovation in Cities: Science based Diversity. Specialization and Localized Competition. *European Economic Review*, 1999, Vol. 43, P. 409-429.
66. History. Com. Marshall Plan, 2020. URL: <https://www.history.com/topics/world-war-ii/marshall-plan-1>
67. Judt T. Postwar. A History of Europe since 1945. New York: The Penguin Press, 2005. 878 p.
68. Kelly M. War and culture: the lessons of post-war France. Synergies Royaume. Uni et Irlande, 2008, Vol. 1, P. 91-100. URL: <https://gerflint.fr/Base/RU-Irlande/kelly.pdf>
69. Kindzerski Yu. The peculiarities of formation of industrial competitiveness of Ukraine and the EU in the light of the pandemic challenges. Actual issues of modern development of socio-economic systems in terms of the COVID-19 pandemic: scientific monograph; VUZF Publishing House. Sofia, Bulgaria. 2021, P. 182-198.
70. Kistersky L., Marmazov V., Piliaiev I. Modernization of South Korea: Origins, Achievements, and the Experience for Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2021, 9, P. 41–60.
71. Leydesdorff L. The Triple Helix, Quadruple Helix, ..., and an N-Tuple of Helices: Explanatory models for analyzing the Knowledge-based economy. *Journal of the Knowledge Economy*, 2012, Vol. 3 (1), P. 25-35.
72. Liddel Hart B.H. Strategy The Indirect Approach. New York, 1954.
73. Monnet J. Memoirs. Collins, 1978. 544 p.
74. National Archives. Marshall Plan (1948), 2022. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/marshall-plan>

75. Pidorycheva I.Yu., Antoniuk V.P. Modern Development Trends and Prospects for Innovation in the Technology-Intensive Sectors of Ukraine's Industry. *Sci. innov.* 2022, Vol. 18 (1), P. 3-19. URL: https://doi.org/10.15407/sci_innov18.01.003

76. Sölvell Ö., Lindqvist G., Ketels Ch. The Cluster Initiative Greenbook. Stockholm : Ivory Tower, 2003.

77. The World Bank. GDP growth (annual) Europe & Central Asia. URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=Z7&most_recent_year_desc=true&view=map